

Erfenis van een koloniaal verleden

Vlaamse berichtgeving ten tijde van de Rwandese genocide: Een koloniale discours analyse

Marieke Smits

Vlaamse berichtgeving ten tijde van de Rwandese genocide: Een koloniale discours analyse

---

Abstract: Deze studie bestaat uit een kritische discours analyse naar de Vlaamse berichtgeving ten tijde van de Rwandese genocide in 1994. Hierbij worden de achtergronden van de Belgische koloniale periode geschetst en komen de voormalige koloniën Congo, Rwanda en Burundi aan bod. Tevens worden de ontwikkelingen in Rwanda na de onafhankelijkheid beschreven en de wijze waarop het etnische conflict tussen de Hutu's en Tutsi's zich in die periode manifesteerde. Welke rol speelde de vroegere kolonisator België in de oplossing van dit conflict en tijdens de Arusha-akkoorden? Een analyse van de geselecteerde artikelen van de dagbladen *De Standaard*, *De Morgen* en *Het Laatste Nieuws* moet middels de koloniale retorische kenmerken van David Spurr uitwijzen of er sprake is van een koloniale discours in de Vlaamse berichtgeving.

**Masterscriptie
Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief
Marieke Smits (3133796)
Augustus 2013
Dr. P.A.M. Malcontent**

De daad is verleden, het teken ervan blijft

(Ovidius, 43 v.Chr. – 17 n.Chr.)

Afbeelding: (<http://lightbox.time.com/2011/04/06/when-the-world-turned-its-back-james-nachtweys-reflections-on-the-rwandan-genocide/#3>) door Times fotograaf James Nachtwey.

Inhoudsopgave

<u>Inleiding</u>	4
1. <u>Het Belgische koloniale verleden</u>	9
1.1 Congo onder Leopold II.....	9
1.2 Rwanda en Burundi onder Belgische heerschappij.....	12
1.3 Dekolonisatie in Congo.....	14
2. <u>UNAMIR en de Rwandese genocide</u>	16
2.1 Aanloop conflict.....	16
2.2 Arusha-akkoorden en de nasleep.....	18
2.3 De Rwandese genocide, geschiedenis en feiten.....	20
2.4 De Belgische rol in de genocide.....	23
3. <u>Methodologie</u>	25
3.1 De casestudy.....	25
3.2 Kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse.....	25
3.3 Kritische discours analyse.....	26
3.4 Koloniale discours analyse volgens Spurr.....	26
3.5 Edward Saïd en Homi Bhabha.....	27
3.6 De rol van de dagbladpers.....	29
3.7 Geschiedenis van de Vlaamse pers en de drie Vlaamse dagbladen....	30
3.8 Dataverzameling.....	32
4. <u>Spurr's koloniale kenmerken</u>	33
5. <u>Koloniale discours analyse</u>	39
5.1 Introductie.....	39
5.2 Dagblad Het Laatste Nieuws.....	41
5.3 Dagblad De Morgen.....	43
5.4 Dagblad De Standaard.....	51
5.5 Vergelijking dagbladen.....	58
<u>Conclusie</u>	61
<u>Geraadpleegde literatuur</u>	64
<u>Bijlagen</u>	68

Inleiding

“Belgen neigden – en neigen – ernaar om hun koloniale ontmoeting te beschouwen als een vorm van eenrichtingsverkeer, die uiteindelijk weinig verschil maakte voor hun eigen geschiedenis.”¹

De bovenstaande quote, afkomstig uit het werk *Congo in België; koloniale cultuur in de metropool*, indiceert dat de Belgen hun koloniale verleden opvatten als een periode die hoofdzakelijk invloed uitoefende op de koloniën zelf, maar uiteindelijk nauwelijks van betekenis is geweest voor de Belgische geschiedenis. Vermoedelijk merkte de Belgische bevolking in eerste instantie weinig van de koloniale overheersing in Congo en later in Rwanda-Burundi; het kolonialisme was meer een politieke dan maatschappelijke aangelegenheid. Ruim dertig jaar na de onafhankelijkheid van de drie koloniën deden zich echter in snel tempo enkele destructieve ontwikkelingen voor in één van de voormalige koloniën: Rwanda. Toen het geweld en de etnische verdeeldheid toenamen in de zomer van 1993, stuurde de Belgische regering 200 manschappen naar Rwanda die deel uit maakten van de missie UNAMIR. Na een half jaar, in april 1994, ging het faliekant mis: een vliegtuig met de Rwandese president werd uit de lucht geschoten en het voorval ontketende een burgeroorlog. België bleek meer dan ooit betrokken bij een (voormalige) kolonie; tien Belgische para's werden in koele bloeden vermoord, Belgische burgers in Rwanda werden afgeslacht en velen twijfelden aan de rol van de Belgen en hun aandeel in de genocide.

Vanwege de bijzondere aard van de relatie tussen België en de voormalige kolonie Rwanda, stemde de Belgische politiek in 1993 in met het sturen van strijdkrachten. Dit staat onder meer beschreven in het verslag van de parlementaire commissie die onderzoek deed naar de gebeurtenissen in Rwanda: “De heer Cools verklaarde: ‘België is het eerste aangezochte land. België wordt voorgedragen omwille van de traditionele banden tussen België en Rwanda, de goede Belgische prestaties in voorgaande vredesoperaties en vooral het feit dat zowel het RPF als de Rwandese regering hierop hebben aangedrongen.’”² Deze ‘traditionele banden’ zijn onder andere een uitgangspunt voor het centrale onderwerp van mijn onderzoek. Begin jaren negentig, enkele decennia na de onafhankelijkheid van Congo, Rwanda en Burundi, blijken België nog altijd een grote rol te spelen in de voormalige koloniën. Omgekeerd oefenen de voormalige koloniën wellicht meer invloed uit dan wordt verondersteld. Ik ben met name gefascineerd door de mate waarin het kolonialisme weet door

---

¹ V. Viaene (e.a.), *Congo in België; koloniale cultuur in de metropool*, Leuven (2007) 14.

² Parlementaire commissie van onderzoek betreffende de gebeurtenissen in Rwanda, ‘Verslag namens de onderzoekscommissie uitgebracht door de heren Mahoux en Verhofstadt’, (1997) 119.

te dringen tot in de maatschappelijke dimensies van België. Een analyse van de dimensie waarin en de wijze waarop het kolonialisme penetreert in een samenleving is echter een complexe opgave aangezien dit moeilijk meetbaar is. De oplossing ligt in het bestuderen van de wijze waarop de Belgische media over de voormalige koloniën bericht; veel theorieën onderschrijven de invloed die de media kan uitoefenen op een samenleving.

Zoals John Richardson beschrijft in zijn boek *Analysing Newspapers*, is er sprake van een tweezijdige relatie tussen journalistieke teksten en sociale praktijken. Lezers doorgronden de betekenissen van teksten door hun kennis en opvattingen van de wereld hierop toe te passen. Deze teksten vormen vervolgens (door onder meer transformatie en reproductie) de kennis en opvattingen van diezelfde lezers. “Central to each of these discourse processes is power: the power of social practices on production; the power of texts to shape understandings; the power of readers to resist such management; and the power of people to reproduce or transform society.”³ Uit dit betoog van Richardson leid ik af dat journalisten en het nieuws perspectieven en cognitie in de samenleving kunnen beïnvloeden en creëren. Andersom is dit ook het geval (de tweezijdige relatie waar Richardson over spreekt). Ik ga derhalve uit van de veronderstelling dat de media een afspiegeling is van de Belgische samenleving. Omdat de term ‘media’ een verzameling van informatie- en nieuwskanalen belichaamt en het ondoenlijk is om al deze categorieën te bestuderen, heb ik gekozen voor de sectie dagbladen. Een onderzoek naar de Nederlandse taal is voor mij eenvoudiger dan de Franse taal, waardoor ik mij uitsluitend zal focussen op Vlaamse dagbladen. Mijn onderzoek omvat uiteindelijk een kritische discours analyse naar de berichtgeving in de Vlaamse media ten aanzien van de genocide in Rwanda. De concrete vraagstelling die hier uit voortvloeit is:

“In hoeverre en op welke manier oefende de relatie tussen België en zijn voormalige kolonies invloed uit op de berichtgeving van de Vlaamse media over de problematiek in de voormalige kolonie Rwanda (etnische disharmonie, burgeroorlog en genocide); in het bijzonder de Belgische deelname aan UNAMIR en de rol die België speelde in de Rwandese genocide van 1994?”

De analyse en deze onderzoeksvraag hebben een grote wetenschappelijke relevantie; er is nauwelijks iets bekend over de wijze waarop de Belgische samenleving aankeek tegen de genocide in Rwanda. Het standpunt en de houding van de Belgische politiek zijn daarentegen uitgebreid geanalyseerd. Zo zet onder meer Christ Klep in zijn proefschrift *Somalië, Rwanda, Srebrenica; De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies* uitvoerig de Belgische politieke reactie op de genocide en het optreden van de regering in de nasleep van de gebeurtenissen in

---

³ J. Richardson, *Analysing newspapers: an approach from Critical Discourse Analysis*, New York (2007) 45.

Rwanda uiteen. Volgens Klep “gebruikten de oppositiepartijen de affaire-Rwanda als munitie tegen de centrumlinkse regering-Dehaene”.⁴ Ook in 1995, anderhalf jaar nadat de genocide tot een einde is gekomen, ziet de oppositie mogelijkheden wanneer het dagblad *De Morgen* aan het licht brengt dat de Belgische autoriteiten op voorhand op de hoogte waren van de beraming van de genocide. Het thema Rwanda lag gevoelig; de Belgische traditionele communautaire en politiek-levensbeschouwelijke breuklijnen lieten zich in die periode duidelijk gelden.⁵ Of zoals Georgi Verbeeck stelt in zijn bijdrage aan het discussiedossier over de Congolese leider Patrice Lumumba: “Het lag in de lijn der verwachtingen dat de oude en vooral sinds de jaren vijftig dood gewaande kloof tussen ‘klerikalen’ en ‘antiklerikalen’ in de Belgische politiek opnieuw zou worden opengereten bij het heropenen van het debat over het koloniale verleden.”⁶

Het is duidelijk dat er veel literatuur en wetenschappelijke bijdrages zijn te vinden over de Belgische politieke verdeeldheid ten tijde van de genocide en in de tien jaar na de genocide. Het is dus des te merkwaardiger dat een facet als de media zeer onderbelicht bleef in het onderzoek naar de Rwandese genocide. In het bestuderen van de bijzondere relatie tussen een land en een voormalige kolonie (in dit geval België en Rwanda) is naar mijn mening niet uitsluitend het politieke aspect relevant. Een studie naar berichtgeving is in een analyse naar de mate waarin en de manier waarop het kolonialisme nog altijd een rol speelt in de samenleving essentieel. Er zijn verscheidene manieren waarop een wetenschapper berichtgeving kan benaderen; in mijn onderzoek staat de kritische discours analyse centraal.

Ik heb gekozen voor de kritische discours analyse omdat dit een accurate en geschikte methode is om te bestuderen hoe individuen en instituties taal gebruiken. Zoals Richardson het formuleert: “Critical Discourse Analysis (CDA) is a perspective on critical scholarship: a theory and a method of analysing the way that individuals and institutions *use* language”.⁷ De analyse van dagbladen moet volgens Richardson op drie niveaus worden gehanteerd: ten eerste de materiële realiteit van de samenleving in het algemeen, ten tweede de praktijken van de journalistiek en ten derde het karakter en de functie van journalistieke taal.⁸ In hoofdstuk 4 ga ik nader in op de kritische discours analyse en de werkwijze die ik hanteer.

Voor ik tot een gegronde en volledige discours analyse kan komen, is het essentieel om een uitgebreide achtergrond te schetsen van het Belgische koloniale verleden. In hoofdstuk 2 zal ik daarom ingaan op Congo, de eerste kolonie van België, om zo een beeld te

---

⁴ C. Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica; de nasleep van drie ontspoorde vredesmissies*, Amsterdam (2008) 51.

⁵ Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica*, 61-63.

⁶ G. Verbeeck, ‘De Lumumba-commissie; Geschiedschrijving en collectieve herinnering’, *Discussiedossier over Lumumba*, 6.

⁷ J. Richardson, *Analysing newspapers: an approach from Critical Discourse Analysis*, New York (2007) 1.

⁸ Richardson, *Analysing newspapers*, 2.

vormen van de Belgische koloniale praktijken. Aansluitend komen ook Rwanda en Burundi aan bod, landen die in een later stadium tot het koloniale rijk van België behoorden. Op welke manier werden de koloniën bestuurd, hoe gingen de Belgen om met de gekoloniseerde bevolking en op welke wijze was er sprake van economisch gewin? Wat ging er mis? Hier zet ik met name de negatieve aspecten van de koloniale geschiedenis en de banden tussen België en de voormalige koloniën uiteen. Ook beschrijf ik hier beknopt hoe het dekolonisatieproces verliep en hoe België omging met deze ontwikkelingen en veranderingen. In hoofdstuk drie neem ik een sprong in de tijd en richt ik mij op de UNAMIR missie. Het is wederom van belang om een achtergrond te schetsen, zodat de complexe banden tussen Rwanda en België verduidelijkt worden. In dit segment zal ik onder meer de Belgische bijdrage aan UNAMIR toelichten en ga ik ook summier in op het mandaat. Tevens zet ik hier kort het zeer gecompliceerde etnische conflict in Rwanda uiteen. Het is fundamenteel om dit aspect van het Rwandese verleden in mijn onderzoek te betrekken; vanwege de omvang en complexiteit van dit conflict ga ik hier echter niet te diep op in. In het hoofdstuk bespreek ik de aanleiding en karakteristieken van het geschil, maar de focus ligt hoofdzakelijk op de Belgische bijdrage, zoals de motieven achter de terugtrekking van België uit Rwanda in 1994. Daarbij behandel ik onder meer de aanslag op de tien Belgische paracommando's.

Hoofdstuk 4 heeft betrekking op de methodologie van het onderzoek. Dit hoofdstuk kan beschouwd worden als het theoretische kader, zo beschrijf ik onder meer de door mij gehanteerde casestudy, de kritische discours analyse en het kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Tevens leg ik uit waarom deze begrippen van toepassing zijn op mijn onderzoek. Naast deze aspecten ga ik ook in op de rol van de dagbladpers, voornamelijk de Vlaamse dagbladpers en in het bijzonder de drie Vlaamse dagbladen (*De Morgen*, *De Standaard* en *Het Laatste Nieuws*) die ik selecteerde. Ook de manier waarop de media een afspiegeling kan zijn van een samenleving en de verscheidene theorieën aangaande de koloniale discours analyse komen aan bod.

In hoofdstuk 5 staat het leerstelsel van David Spurr en zijn twaalf retorische eigenschappen van een koloniale discours centraal. Wat deze kenmerken, *surveillance*, *appropriation*, *aestheticization*, *classification*, *debasement*, *negation*, *affirmation*, *idealization*, *insubstantialization*, *naturalization*, *eroticization* en *resistance* exact inhouden en op welke wijze deze toepasbaar zijn in mijn onderzoek, wordt in dit segment besproken. Ik heb ervoor gekozen dit in een apart hoofdstuk te behandelen omdat de theorieën van Spurr essentieel zijn in dit onderzoek. Vanwege de lengte van de uiteenzetting is een apart hoofdstuk daarom noodzakelijk. Tevens leg ik hier uit waarom ik enkele kenmerken samenvoeg tot één categorie. In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 6, zal ik de kritische discours analyse toepassen op de drie Vlaamse dagbladen en bekijken of er sprake is van een eventuele koloniale discours. Dit segment gaat hoofdzakelijk in op de artikelen uit *De Morgen*, *De Standaard* en

Het Laatste Nieuws, maar ik zal ook een beknopte toelichting geven over de wijze waarop ik de koloniale kenmerken deduceer uit de artikelen en op welke aspecten (woorden, termen, formuleringen) ik heb gelet terwijl ik de analyses deed. Tenslotte geef ik mijn conclusie.

1. Het Belgische koloniale verleden

1.1 Congo onder Leopold II

Het Belgische koloniale verleden begint met koning Leopold II en een groot land in Midden-Afrika: Congo. België had sinds de afscheiding van Nederland in 1830 weinig interesse getoond in handel met overzeese gebieden of het vestigen van koloniën, dit in tegenstelling tot Europese landen als Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland en Portugal. Tussen 1840 en 1850 wakkerde uiteindelijk ook bij de Belgen de ambitie aan om één of meerdere koloniën te stichten.⁹ In 1865 volgde Leopold II zijn vader op als koning en richtte zich met grote bevoegdheid op het koloniale project. Lange tijd werd verondersteld dat het financiële gewin van een overzees handelsgebied voor Leopold II de grootste prioriteit was. Recent benadrukte historicus Vincent Viaene echter dat sociale en politieke motieven zeker ook een rol speelden in het najagen van een koloniaal rijk. Viaene betoogt zelfs dat voor Leopold (sociaal)politieke beweegredenen in eerste instantie hoofdzaak waren. Overzeese gebieden en bezittingen moesten de Belgische veiligheid, eenheid en het zelfrespect herstellen.¹⁰ Daarnaast hechtte Leopold belang aan het versterken van de natie, de symbolische en diplomatieke bevestiging van zijn grandeur, de verzoening van strijdende sociale groepen en de stimulering van natuurlijke energiebronnen. Volgens historicus Guy Vanthemsche is dit correct maar hebben al deze aspiraties primair te maken met het basismotief van Leopold II: het verwerven van rijkdom.¹¹

Naarmate de jaren verstreken, bleven er steeds minder gebieden over voor Leopold II om een koloniaal rijk mee op te bouwen. In 1875 viel zijn oog op Congo, een contreien waar niemand zich voor leek te interesseren. Leopold II ging vervolgens op zoek naar internationale goedkeuring maar trachtte hierbij zijn belangrijkste motief te verhullen. In plaats daarvan pretendeerde hij uit humanitaire overwegingen het midden-Afrikaanse land te willen occuperen. Tevens veinsde Leopold II nog een andere drijfveer; de beginselen van vrije handel.¹² Tijdens de Berlijnse Conferentie in 1885 verkreeg Leopold II eindelijk internationale erkenning voor een grondgebied in Midden-Afrika van wel tachtig keer de oppervlakte van België. Het bezit was er één op persoonlijke titel, wat betekende dat Leopold II de absolute leider werd van de nieuwe Afrikaanse entiteit. De wetenschapper Martin Evans verwoordt het als volgt: “Daar vestigde hij [Leopold II], ironisch genoeg, wat bekend stond

---

⁹ G. Vanthemsche, *Belgium and the Congo; 1885-1980*, Cambridge (2012) 17.

¹⁰ V. Viaene, ‘King Leopold’s Imperialism and the Origins of the Belgian Colonial Party; 1860-1905’ *The Journal of Modern History*, 80 (2008) 4, 741-790, 751, 752.

¹¹ G. Vanthemsche, *Belgium and the Congo; 1885-1980*, Cambridge (2012) 17.

¹² M. Ewans, ‘Belgium and the Colonial Experience’ *Journal of Contemporary European Studies*, 11 (2003) 2, 167-180, 168.

als de *Congo Free State* (de Congo-Vrijstaat).”¹³ Vervolgens was het aan Leopold II om de Belgische regering te overtuigen van zijn missie.

Op precies het juiste moment veranderde het politieke klimaat in gunstig opzicht voor Leopold II. Hier had hij zelf ook een aandeel in door het aftreden van twee ‘ultra-katholieke’ ministers te eisen. De voorgaande regering steunde de plannen van Leopold II niet, maar de nieuwe katholieke minister-president Auguste Beernaert was groot voorstander van de koloniale ambities.¹⁴ Beernaert bleek een doorslaggevende factor in het succes van het Belgische koloniale avontuur, door Congo onder meer bovenaan de agenda van de regering te zetten. In 1885 stemde de Belgische regering zonder enig enthousiasme voor een wet die Leopold II de autorisatie verschafte om de soeverein te worden van Congo, een aparte politieke entiteit. Door deze wet was België in geen enkel opzicht verantwoordelijk voor het Midden-Afrikaanse land.¹⁵

Onder historici bestaat een debat over de omvang van de schade die Leopold II en later de Belgische regering aanrichtten in Congo gedurende de decennia van exploitatie. Dit dispuut is weer aangewakkerd door het werk van Adam Hochschild: *King Leopold's Ghost: A story of greed, terror and heroism in Colonial Africa*. In dit boek stelt Hochschild dat er gedurende de koloniale jaren een holocaust heeft plaatsgevonden waarbij volgens hem tien miljoen slachtoffers vielen. Over deze aantallen bestaat discussie maar dat een groot deel van deze schade werd aangericht in de periode dat Congo nog persoonlijk bezit was van Leopold II (van 1885 tot 1908) staat vast.¹⁶

In eerste instantie focuste Leopold II zich op de winning van ivoor. In 1897 werd 245 ton ivoor naar Europa geëxporteerd, bijna de helft van de wereldproductie in dat jaar.¹⁷ Met name in Europa en de Belgische steden werd op veel manieren gebruikt gemaakt van dit gewilde materiaal. Zoals historicus David van Reybrouck het beschrijft: “Overal in het Westen kregen piano’s en orgels toetsen uit Congolees ivoor, in rokerige salons stootte men tegen biljartballen of legde men dominostenen waarvan de grondstof uit het evenaarswoud kwam, op schouwen van burgermanshuizen prijken beeldjes in ‘elfenbeen’ uit Congo, op zondag ging men flaneren met wandelstokken en paraplu’s waarvan de handvaten ooit slag tanden waren geweest.”¹⁸ Van Reybrouck voegt hieraan toe dat deze zogenoemde internationale vrijhandel broodroof betekende voor de plaatselijke commercie in Congo.

Dit was echter nog de minst ingrijpende wijze waarop de inwoners van de Congo-Vrijstaat geconfronteerd werden met de interventie van Leopold II. Na 1890 werd de

---

¹³ Ewans, ‘Belgium and the Colonial Experience’, 168.

¹⁴ G. Vanthemsche, *Belgium and the Congo; 1885-1980*, Cambridge (2012) 36.

¹⁵ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 36-37.

¹⁶ A. Hochschild, *King Leopold's Ghost: A story of greed, terror and heroism in Colonial Africa*, Oxford (1998), 280.

¹⁷ D. van Reybrouck, *Congo; Een geschiedenis*, Antwerpen (2010) 81.

¹⁸ Van Reybrouck, *Congo*, 81.

inmenging grimmiger. Tot 1890 hield Leopold II zich aan de beloftes die hij deed tijdens de Berlijnse conferentie: de bestrijding van de slavenhandel en de bemoediging van vrijhandel. Aanvankelijk bereikte de Vrijstaat van Leopold II enkele duizenden inlanders, na 1890 kwamen miljoenen Congolezen in aanraking met de hardhandige aanwezigheid van de staat die zich veelvuldig manifesteerde door geweld, gruwel en dood.¹⁹ Vanwege zijn grote financiële problemen ging Leopold II naast de ivoorwinning op zoek naar een andere grote inkomstenbron. Deze vond hij in het rubber, dat in grote hoeveelheden in Congo voorradig was. De vraag naar rubber nam in die periode in hoog tempo toe. Om zoveel mogelijk winst te behalen, zette de Congo-Vrijstaat een bijzonder hard systeem van uitbuiting op.²⁰ Ook Martin Ewans, oud-diplomaat en docent aan de universiteit van Cambridge, noemt de exploitatie van Leopold II, net als Hochschild doet, 'genadeloos, op het punt van genocide'.²¹ De Congo-Vrijstaat exploiteerde de arbeiders op alle mogelijke manieren; zo werden zij gedwongen enorme hoeveelheden rubber te verzamelen voor een zeer schamel loon. De arbeidskrachten die het quotum niet haalden, ondergingen de meest vreselijke straffen. Dorpen werden met de grond gelijk gemaakt, lokale chefs vermoord en arbeiders gegijzeld.²²

De internationale reactie op deze gebeurtenissen was er één van wrok en afwijzing. Voornamelijk in Groot-Brittannië groeide de kritiek enorm, wat zich later ook uitbreidde naar de Verenigde Staten. Leopold II probeerde de hardnekkige kritiek te weren door een propagandacampagne te beginnen. Ook de financiële problemen liepen op en de koloniale onderneming van Leopold II keek aan tegen een faillissement.²³ Leopold II ontkende in eerste instantie de ontwikkelingen in Congo. Binnen zeer korte tijd kwam hier echter verandering in. De Belgische regering kreeg lucht van de onmenselijke praktijken die het leger van koning Leopold II er op na hield in de *Congo Free State*. De openbaarheid van het brute en gewelddadige optreden van het leger ten opzichte van de Congolese bevolking bracht de regering in verlegenheid en dwong hen in 1908 de kolonie over te nemen. Leopold II gaf, onder grote internationale en nationale druk, zijn onderneming uiteindelijk op. *Congo Free State* werd omgedoopt tot Belgisch Congo.²⁴

De Belgische regering was zich zeer bewust van de afschuwelijke taferelen die plaatsvonden tijdens het regime van Leopold II en veranderde rigoureus een aantal zaken in Belgisch Congo. Zo verschaftte het nieuwe Koloniale Charter onder meer een soortement

---

¹⁹ Ibidem, 92.

²⁰ M. Ewans, 'Belgium and the Colonial Experience', *Journal of Contemporary European Studies*, 11 (2003) 2, 167-180, 168.

²¹ Ewans, 'Belgium and the Colonial Experience', 168.

²² Ibidem, 169.

²³ Ibidem, 168-169.

²⁴ P. Badru, 'Ethnic conflict and state formation in post-colonial Africa: a comparative study of ethnic genocide in the Congo, Liberia, Nigeria and Rwanda-Burundi' *Journal of Third World studies*, 27 (2010) 2, 149-169, 151.

grondwet. ‘Het beleid van de kolonie was niet langer een zaak van een eigengereide vorst die zijn wil kon doordrukken, maar van het parlement, dat de wetten over het bestuur van de kolonie goedkeurde.’²⁵ Ook de strenge, sobere aanpak van België verschilde van die van de capriolen van Leopold II. Het bewind werd hiërarchisch en gecentraliseerd. Het hoofdstuk van David van Reybrouck dat het nieuwe Belgische bewind uiteenzet, heet ‘De Belgen hebben ons bevrijd’. Dit refereert aan een nieuwe en betere periode voor Congo onder de Belgen. Ook Vanthemsche spreekt in zijn boek nergens over wandaden en brutaliteiten van de Belgen na 1908. Volgens hem focusten de Belgen zich voornamelijk op het verbeteren van verscheidene aspecten in Congo, zoals de reeds aangelegde spoorlijnen, de gezondheidszorg en de economische situatie.²⁶

In het hoofdstuk ‘Belgian amnesia’ betoogt Martin Ewans echter hoe de Belgen in de periode na Leopold II zich in een waas van ontkenning hulden. Volgens de Belgen hadden de koloniale overheersers veel in werking gesteld om de Congolezen het christendom en beschaving bij te brengen en was er geen sprake van wantoestanden in de kolonie. Dit was een gangbare overtuiging in België, waar het morele beginsel werd onderricht op de Belgische scholen. Achteraf gezien is het echter evident dat de essentie van de economie van Belgisch Congo, net als onder Leopold II, uit dwangarbeid bestond.²⁷ De ontkenning van de Belgen ten aanzien van het koloniaal verleden is ongerijmd, immers ook in de periode na Leopold II was er sprake van misstanden in Congo.

1.2 Rwanda en Burundi onder Belgische heerschappij

Door de ontwikkelingen die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog voordeden, zag België haar koloniale territorium in 1919 toenemen. Rwanda-Burundi, dat sinds 1880 onderdeel uitmaakte van de Duitse kolonie Duits-Oost-Afrika, werd aan het einde van de oorlog door de Volkenbond als mandaat toegewezen aan België.²⁸ Aanvankelijk werd België echter beschouwd als een ongeschikte mandaatmogendheid. In tegenstelling tot Groot-Brittannië en Frankrijk, aan wiens koloniale competentie niet getwijfeld werd, moest België zich nog bewijzen als koloniale mogendheid. Bovendien moest het land een kwalijke reputatie van zich afschudden. De mandaathouder van Rwanda-Burundi werd zodoende van verscheidene kanten belaagd: door (Britse) sceptici die België incapabel achtten voor koloniaal

---

²⁵ D. van Reybrouck, *Congo, Een geschiedenis*, Antwerpen (2010) 118.

²⁶ G. Vanthemsche, *Belgium and the Congo; 1885-1980*, Cambridge (2012) 30.

²⁷ M. Ewans, ‘Belgium and the Colonial Experience’, *Journal of Contemporary European Studies*, 80 (2003) 2, 167-180, 171.

²⁸ I. Vijgen, *Tussen mandaat en kolonie: Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932)*, Leuven (2005) 12.

beschavingswerk, door de Duitsers die hun de overzeese gebieden moesten opgeven en niet in het minst door binnenlandse onverschilligheid.²⁹

De inrichting van de nieuw verworven Belgische mandaatgebieden werd toevertrouwd aan Pierre Ryckmans, vrijwilliger in de Oost-Afrikacampagne. Ryckmans beschouwde Rwanda en Burundi als twee aparte koninkrijken die duidelijk van elkaar verschilden en daarom een eigen koloniale aanpak vereisten. Tevens manifesteerde hij zich al snel als groot pleitbezorger van het ‘indirecte bestuur’.³⁰ De regering hield geen debat over de te volgen politiek, er heerste een stilzwijgende consensus en instemming over het proefbeleid van het indirect bestuur. In 1922, drie jaar na de toewijzing van Rwanda-Burundi, ontstond er een debat over het Belgische mandaatbestuur van Rwanda-Burundi. De ene zijde werd vertegenwoordigd door de Amerikaanse wetenschapper Shantz, die België loofde omdat ze de ‘sterke en onafhankelijke natuurlijke Tutsi-leiders’ verkoos boven de ‘volgzame en zwakke Hutu’s’. De andere zijde ging uit van het tegenovergestelde en werd gerepresenteerd door de voormalige Britse koloniale gouverneur van Nyassaland, Alfred Sharpe. Hij wees op de verantwoordelijkheid van de Belgen om de monopolie van de Tutsi’s op het vee en het land te breken ten voordele van de Hutu’s.³¹ Tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog maakte België gebruik van de Tutsi elite om hun koloniale heerschappij te waarborgen.

In de periode van 1919 tot 1925 was van het Belgisch beleid in Rwanda-Burundi nog weinig merkbaar. Hier kwam verandering in toen duidelijk werd dat België aanwezig bleef in het gebied. Het gevolg was dat de koloniale heersers een rationeler, consistentere en nadrukkelijker beleid wilden weergeven.³² Van uitsluitend indirect bestuur was geen sprake meer. Van Reybrouck formuleert het als volgt: “Op papier was een mandaatgebied geen kolonie, in de praktijk bestond er weinig verschil. Ook hier paste men het rigide en pas ontwikkelde begrippenkader van de antropologie toe. Ook in de mandaatgebieden, zo redeneerde men, had je ‘rassen’. [...] Dat de grenzen tussen die tribale groepen eeuwenlang diffuus waren geweest, werd vergeten. De gevolgen van die nalatigheid zouden in de tweede helft van de twintigste eeuw desastreus blijken.”³³ Zo werden de Noordelijke en Noordwestelijke delen van Rwanda opgenomen in het gecentraliseerde Belgische systeem. Deze gebieden werden voorheen door Hutu-leiders bestuurd maar de Belgen vervingen hen door Tutsi’s.³⁴ De Tutsi’s kwamen niet uitsluitend in deze invloedssferen, maar in alle

---

²⁹ Vijgen, *Tussen mandaat en kolonie*, 13.

³⁰ *Ibidem*, 169.

³¹ *Ibidem*, 172.

³² *Ibidem*, 203.

³³ D. van Reybrouck, *Congo; Een geschiedenis*, Antwerpen (2010), 13.

³⁴ L.J. van den Herik, *The contribution of the Rwanda tribunal to the development of international law*, Leiden (2005) 17.

bestuurlijke divisies aan de macht. De balans van macht tussen de bestaande Hutu en Tutsi etniciteit kwam hiermee abrupt ten einde. Leiderschap werd een Tutsi monopolie.³⁵

Wat betreft de Belgische koloniale geschiedenis is over Congo buitengewoon veel geschreven. Het mandaatgebied Rwanda en Burundi, of Rwanda-Burundi, is in de literatuur enigszins onderbelicht. Historici behandelen met name het etnische conflict tussen de Hutu's en Tutsi's en de wijze waarop de Belgen de beide rassen behandelden.

1.3 Dekolonisatie in Congo

De antikoloniale bewegingen maakten verschillende ontwikkelingen door in Congo, Rwanda en Burundi vanwege de afwijkende condities waaronder deze landen een kolonie van België werden. Ook hier geldt dat in het geval van Congo uitgebreide werken te vinden zijn, maar de studies naar de dekolonisatie van Rwanda en Burundi in veel mindere mate voorkomen. Op 4 januari 1959 ondervond de Belgische regering de antikoloniale sfeer in Congo, toen in de hoofdstad Léopoldville rellen uitbraken. Dezelfde redenen die de dekolonisatie van andere voormalige koloniën veroorzaakten, speelden ook hier een rol. De versnelde modernisatie en de groeiende economie na de Tweede Wereldoorlog zorgden voor een toenemend verzet tegen de koloniale heerser. De rebellen riepen de onafhankelijkheid van het land uit, waarop de Belgische regering schoorvoetend toestemden met een versnelde procedure tot onafhankelijkheid.

Patrice Lumumba wierp zich op als leider van de opstand en stuurde in september een open brief naar de Belgische minister van koloniën. Daarin stond vermeld dat zijn partij niet langer wilde samenwerken met België. Tevens eiste Lumumba dat er direct een begin werd gemaakt met de onderhandelingen over onafhankelijkheid. Gingen de Belgen hier niet op in, dan werd '1960 een jaar van ellende en oorlog'.³⁶ De Belgen, die een onafhankelijkheidsoorlog zoals zich in Algerije voordeed niet zagen zitten, begonnen in juni 1960 de onderhandelingen met de Congolezen. De Congolezen wezen een voorstel van een vijfjarig plan waarin de staat langzaam wordt overgedragen, af. De Belgen besloten hierop de onafhankelijkheid vanaf 30 juni in te zetten.³⁷ Hierna wezen de Congolezen Patrice Lumumba aan als eerste minister en Joseph Kasavubu als leider van de staat.

Na de onafhankelijkheid deed zich een golf van geweld voor tegen de Europeanen en voornamelijk tegen de Belgen. Om controle te verkrijgen over de situatie Afrikaniseerde Lumumba het leger, waarin nog veel Belgische officieren actief waren. Er brak paniek uit bij de Belgische inwoners in Congo bij het aanschouwen van de politieke en territoriale

---

³⁵ Van den Herik, *The contribution of the Rwanda tribunal to the development of international law*, 18.

³⁶ J. M. Haskin, *The Tragic State of the Congo; From decolonization to Dictatorship* New York (2005) 19.

³⁷ Haskin, *The Tragic State of the Congo*, 20.

desintegratie, waarop België zonder toestemming van de Congolese regering luchttroepen stuurden om de onregeligheden een halt toe te roepen. De zwakte van de nieuwe staat werd blootgelegd. De nieuwe regering van Patrice Lumuba en Joseph Kasavubu wendde zich vervolgens voor steun tot de internationale gemeenschap en de Verenigde Naties, waarna de druk op België werd opgevoerd.³⁸

De Belgische bemoeienis was inmiddels uitsluitend gericht op het Congolese afscheidingsgebied Katanga. Met steun van het Westen hielden de Belgen troepen gestationeerd in dit gebied. In 1961 moesten de Belgen uiteindelijk plaats maken voor de Verenigde Naties, die manschappen naar Katanga stuurden om ervoor te zorgen dat de centrale overheid van Congo de macht kon overnemen van het plaatselijke leger.³⁹ De Belgen faalden in het voorbereiden van hun voormalige kolonie op onafhankelijkheid. Zonder de externe hulp van onder meer de Verenigde Staten en de VN was, ondanks hun fouten, het proces van dekolonisatie in Congo nog een stuk minder soepel verlopen. Nadat de Belgen begin jaren zestig uit de kolonie waren weggetrokken, verlieten in 1964-1965 ook de VN-soldaten Congo als opnieuw een opstand uitbreekt en Joseph Mobutu de macht overneemt. Onder zijn heerschappij kwam, net als in Congo onder Leopold II en de Belgische regering, veel hongersnood en geweld voor. Het gat dat door België was achtergelaten, kon door de nieuwe Congolese leider niet worden opgevuld.⁴⁰

---

³⁸ A. Mommen, *The Belgian Economy in the Twentieth Century*, New York (1994) 113.

³⁹ J. M. Haskin, *The Tragic State of the Congo; From decolonization to Dictatorship*, New York (2005) 32.

⁴⁰ Haskin, *The Tragic State of the Congo*, 38.

2. UNAMIR en de Rwandese genocide

2.1 Aanloop conflict

In de jaren tachtig gingen de Tutsi's, die in de voorgaande jaren naar omliggende landen waren gevlucht, zich organiseren. In Oeganda positioneerden veel gevluchte Tutsi's zich in het *Ugandan National Resistance Army* (NRA) en bekleedden daar hoge posities. Deze hooggeplaatste legerofficieren creëerden het Rwandees Patriottisch Front (RPF), een politieke en militaire partij, en besloten eind jaren tachtig terug te keren naar hun geboorteland Rwanda.⁴¹ Op 1 oktober 1990 viel het RPF, dat bestond uit zeer getrainde en ervaren manschappen, Rwanda met geweld binnen. Het RPF werd op dat moment geleid door de bekende Tutsi- vluchteling Fred Rwigyema. De inval luidde het begin in van een drie jaar durende burgeroorlog.⁴²

Niet lang daarna kwamen de Fransen het Rwandese leger te hulp door 5.200 manschappen naar het conflictgebied te sturen. De motieven van Frankrijk waren velerlei; de belangrijkste volgens de historicus Gérard Prunier, deskundige op het gebied van de Afrikaanse hoorn, is de invloedrijke positie van Rwanda in Afrika. Frankrijk wilde dat Rwanda 'onderdeel werd van de Franse familie' en in de periode na de onafhankelijkheid nam Frankrijk dan ook de Belgische positie als belangrijkste bondgenoot over. De Belgen stuurden in 1990 paratroepers maar trokken zich vervolgens gedwongen terug omdat de Belgische grondwet verbood dat het land zich mengde in een burgeroorlog.⁴³

In Rwanda verspreidde de Hutumeerderheid verhalen dat alle in Rwanda woonachtige Tutsi's aanhangers waren van het RPF, waarna de minister van Defensie opriep tot het opspuren en arresteren van deze 'verraders'. Niet alleen de Tutsi's werden bij deze zoekacties vervolgd, ook gematigde Hutu's werden gearresteerd.

Robert Melson beargumenteert in zijn werk *Modern genocide in Rwanda; Ideology, War, and Mass Murder in an African State* dat de Hutu's en Tutsi's in het verleden vaak ten onrechte werden aangemerkt als verschillende 'stammen' of 'etnische groepen'. De Hutu's en Tutsi's deelden in werkelijkheid lange tijd een gemeenschappelijke taal en religie en trouwden onderling.⁴⁴ Toen de Duitsers en Belgen voor het eerst Rwanda aanschouwden, werden zij geconfronteerd met een complexe maatschappelijke structuur waarbij koningen en

---

⁴¹ F. Grünfeld, A. Huijboom, *The failure to prevent genocide in Rwanda; the role of bystanders*, Leiden (2007) 32.

⁴² Grünfeld, *The failure to prevent genocide in Rwanda*, 32.

⁴³ Ibidem, 33.

⁴⁴ R. Melson, 'Modern Genocide in Rwanda; Ideology, War, and Mass Murder in an African State', in: R. Gellatly, *The specter of genocide, mass murder in historical perspective*, Cambridge 2003, 325-338, 327.

hun vazallen voornamelijk uit Tutsi's bestonden. De Tutsi's maakten toen 17 procent uit van de bevolking, minder dan 1 procent was de 'aboriginal Twa' en de overige 82 procent bestond uit Hutu's.⁴⁵ Een zeer kleine groep van Tutsi's heerste over de boerenbevolking, die voornamelijk bestond uit Hutu's. Om de complexiteiten van de Afrikaanse maatschappij te kunnen doorgronden, behoefden de Europeanen een conceptueel raamwerk en duiden zij gedurende de kolonisatie de Hutu's en Tutsi's aan als twee verschillende rassen. Eén van de redenen was dat de uiterlijke kenmerken tussen de aristocratische Tutsi's en de Hutu's enigszins verschilden. De Tutsi's oogden slanker en groter en vertoonden vergelijkbare gezichtstrekken met de kolonisators, die dichter bij het Europese schoonheidsideaal lagen. In de ogen van de koloniale heersers waren de Tutsi's dan ook een superieur ras.⁴⁶ Deze etniciteit werd door de Duitsers en later met name door de Belgische overheersers op alle fronten voorgetrokken. De Tutsi's waren trots op hun voorgeschotelde raciale voordelen, maar de Hutu's namen het de Tutsi's zeer kwalijk. Melson noemt het tragisch dat de inheemse bevolking de Europese versie van hun wortels en sociale structuur is gaan geloven.

De spanningen liepen in het midden van de jaren vijftig op toen de Belgische loyaliteit verschoof naar de Hutu's. In die periode begonnen de Tutsi's zich te interesseren in de ideeën van onafhankelijkheid, waarbij ze gesteund werden door internationale communistische groeperingen. De Belgen trokken hierdoor nog meer naar de Hutu's toe. In reactie op deze ideeën van onafhankelijkheid begonnen de Hutu's een politieke beweging die zich baseerde op de historische claim dat de Hutu's altijd onderworpen zijn geweest aan de Tutsi's. In 1959 leidde dit tot een uitbarsting van geweld toen de Hutu's zich massaal mobiliseerden om de macht in Rwanda te grijpen. Duizenden Tutsi's vluchtten naar buurlanden.⁴⁷ In de jaren daarna pleegden Tutsi-rebellen, die bekend stonden als 'inyenzi' of 'kakkerlakken', vele aanslagen in Rwanda. De Hutu-regering trad hier hard, maar effectief tegen op en doodden in totaal zo'n 20.000 Tutsi's. In 1967 stopten de aanslagen van de 'inyenzi'. In 1973 werd Juvénal Habyarimana gekozen als president en beloofde hij bij zijn verkiezing een einde te maken aan het etnische geweld.⁴⁸

Het kolonialisme reconstrueerde de verhoudingen tussen de Hutu's en Tutsi's in Rwanda en droeg bij aan de opstanding van de Tutsi-elite, die gehaat werd door de Hutu's. De revolutie van de Hutu's in 1959 sloot de Tutsi's uit van de morele orde van de Rwandese staat en maakte de weg vrij voor genocide; een genocide die het product was van een

---

⁴⁵ A. Kuperman, *The limits of humanitarian intervention; Genocide in Rwanda*, Washington (2001) 5.

⁴⁶ R. Melson, 'Modern Genocide in Rwanda; Ideology, War, and Mass Murder in an African State', in: R. Gellatly, *The specter of genocide, mass murder in historical perspective*, Cambridge 2003, 325-338, 327.

⁴⁷ A. Kuperman, *The limits of humanitarian intervention; Genocide in Rwanda*, Washington (2001) 7.

⁴⁸ Kuperman, *The limits of humanitarian intervention*, 7-8.

postkoloniale staat, een raciale democratie, een revolutie die democratische legitimering claimde.⁴⁹

2.2 Arusha-akkoorden en de nasleep

Na drie jaar oorlog en een jaar van onderhandelingen kwamen de Rwandese regering en de rebellen van het RPF op 4 augustus 1993 tot een akkoord. Voor de internationale gemeenschap, die veel druk uitoefende op de beide partijen, was dit een grote overwinning. In het akkoord werd onder meer besloten tot een interim-regering voor een periode van 22 maanden, waarna er democratische verkiezingen gehouden werden.⁵⁰ Een verklaring achteraf voor het falen van de Arusha-akkoorden is dat de extremistische partij *Coalition pour défense de la République* (CDR) niet betrokken werd in de interim-regering. Volgens Frankrijk en de Rwandese regering waren de extremisten beter te beteugelen als ze zich mochten vertegenwoordigen in de regering. Paul Kagame, de toenmalige leider van het RPF, bleef echter bij zijn standpunt en wilde onder geen beding de partij in de regering betrekken. Enkele critici beschouwden de akkoorden dan ook als overwinning voor het RPF. Om toe te zien op de akkoorden, was een neutrale internationale vredesmacht noodzakelijk. De Verenigde Naties namen deze rol op zich; de vredeshandhavingsoperatie werd beschouwd als een redelijk eenvoudige missie. De twee belangrijkste taken waren het implementeren van het akkoord en het begeleiden van de installatie van de interim-regering.⁵¹ Op 5 oktober 1993 besloot de Veiligheidsraad tot het vestigen van de *United Nations Assistance Mission to Rwanda* (UNAMIR). Het mandaat was beperkt; de taken bestonden uitsluitend uit toezicht houden, controleren en onderzoeken.⁵² Net als bij alle andere vredeshandhavingsoperaties golden de principes van onpartijdigheid en stond het mandaat van UNAMIR niet toe dat er geweld gebruikt werd. De troepenmacht van UNAMIR fungeerde voornamelijk als buffer tussen de strijdende partijen in Rwanda.

Op het mandaat bestond veel kritiek, de Belgen uitten hun misnoegen over het mandaat door deze te omschrijven als ‘zwak’. De gebrekkige missie was volgens de Belgen het gevolg van de houding van Rusland en de Verenigde Staten. Die landen vonden het mandaat zoals beschreven in de Arusha-akkoorden ondoenlijk en zwakten deze af tot het UNAMIR-mandaat.⁵³ België, als ruggengraat van de UNAMIR-missie, trachtte echter niet om het mandaat te verstevigen door bijvoorbeeld enkele eisen te stellen aan hun deelname. In

---

⁴⁹ R. Melson, ‘Modern Genocide in Rwanda; Ideology, War, and Mass Murder in an African State’, in: R. Gellatly, *The specter of genocide, mass murder in historical perspective*, Cambridge 2003, 325-338, 326.

⁵⁰ F. Grünfeld, A. Huijboom, *The failure to prevent genocide in Rwanda; the role of bystanders*, Leiden (2007) 36.

⁵¹ Grünfeld, *The failure to prevent genocide in Rwanda*, 37.

⁵² Ibidem, 41.

⁵³ Ibidem, 42.

november van dat jaar trok de VN-troepenmacht Kigali binnen en in december kwamen ook de toekomstige ministers van RPF, Jacques Bihozagara, Paul Kagame en Pasteur Bizimungu, aan in de Rwandese hoofdstad. In die maanden was er sprake van veel verwarring en spanning tussen de beide partijen. Speciaal gezant van de VN, Jacques-Roger Booh Booh, was in deze consternatie niet in staat afdoende te bemiddelen. In zijn pogingen om neutraal te blijven, wist Booh Booh echter zowel het RPF als de regeringspartij tegen zich in het harnas te jagen. In januari 1994 stuurden de VN nog duizend extra blauwhelmen naar het conflictgebied.⁵⁴ De spanningen namen daardoor echter niet af maar liepen nog verder op. De invoer van wapens uit het buitenland nam toe en beide partijen richtten zich op herbewapening. De overdracht van de macht had intussen nog steeds niet plaatsgevonden en was al meerdere malen uitgesteld.

In de maanden na de uitbreiding van de VN-troepenmacht vonden regelmatig demonstraties plaats en de gewelddadige confrontaties liepen op. Een voorbeeld hiervan was het gesprek tussen Booh-Booh en de Belgische minister van buitenlandse zaken Willy Claes, waarbij protesten plaatsvonden en enkele doden vielen.⁵⁵ Bij deze betogingen werd ook een topman van het RPF gedood; de verdachten waren Hutu-extremisten. Een politieke impasse was het gevolg. Van diverse zijden werd gewaarschuwd voor een bloedbad als deze impasse niet werd doorbroken. Prunier vraagt zich af: “All this tension, this violence, these constant diplomatic pressures beg one question: was it possible at the time to know about the approaching Apocalypse?”⁵⁶ Zo bleken verscheidene individuen op de hoogte te zijn van zekere ‘doodlijsten’ en trachtten enkele publieke figuren, zoals het hoofd van de Centrale Bank Jean Birara, buitenlandse regeringen te waarschuwen voor het naderende onheil.

Over en weer werden er veelvuldig aanslagen gepleegd op prominenten van de beide partijen, zoals minister-president Agathe Uwilingiyamana. De UNAMIR-troepen grepen bij geen enkele uitspatting van geweld in omdat de VN veronderstelde dat elke vorm van dwang van hun kant de situatie zou verergeren. De agressie in Rwanda was met name gericht op Tutsi's.⁵⁷ In februari van 1994 zochten veel Tutsi's bescherming tegen de oplopende spanningen en gewelddadige demonstraties. In maart, in de aanloop van de overdracht van de nieuwe regering, vonden er meer onderhandelingen plaats en namen de confrontaties af. Een groot obstakel in deze onderhandelingen was de eis van president Habyarimana die wilde dat de CDR opgenomen werd in de overgangsregering. Verassend genoeg steunden Booh Booh en alle buitenlandse diplomaten dit beding.⁵⁸ Plotseling werd de druk op het RPF opgevoerd

---

⁵⁴ G. Prunier, *The Rwanda Crisis; History of a Genocide*, Londen (1995) 204.

⁵⁵ Prunier, *The Rwanda Crisis*, 206.

⁵⁶ Ibidem, 210.

⁵⁷ F. Grünfeld, A. Huijboom, *The failure to prevent genocide in Rwanda; the role of bystanders*, Leiden (2007) 120.

⁵⁸ G. Prunier, *The Rwanda Crisis; History of a Genocide*, Londen (1995) 122.

en nam de internationale pressie op Habyarimana en zijn partij af. De confrontaties wakkeren weer aan en op 25 maart was de regering nog altijd niet geïnstalleerd. Rwanda zat eind maart na een periode van afnemende spanningen wederom in een politieke patstelling.

Begin april dreigde speciaal gezant Booh Booh opnieuw met de terugtrekking van de blauwhelmen omdat het ‘proces richting vrede nogal pathetisch was’.⁵⁹ Door de toenemende onzekerheid, proliferatie van wapens en de onacceptabele rol van sommige media groeide de angst voor gewelddadige acties onder de Rwandese bevolking en met name de Tutsiminderheid. Op 4 april had historicus en journalist Linda Melvern een interview met een Poolse vredeshandhaver die aangaf dat veel Tutsi’s zich schuilhielden in kerken uit angst voor aanvallen. Vervolgens deed hij de uitspraak: “Genocide is in the air.”⁶⁰ Vier dagen later, op 8 april 1994 brak de hel los met een aanslag op president Habyarimana. Nog altijd is onduidelijk wie er achter deze gewelddaad zat. Er bestaan verscheidene theorieën over de daders, zo zijn de Fransen, Belgen, extreme Hutu’s en Tutsi’s genoemd als de verantwoordelijken. Ook de vrouw van Juvénal Habyarimana, Agathe, werd er van verdacht achter de aanslag te zitten. Tevens zou zij één van de architecten zijn van de genocide.

2.3 Genocide, geschiedenis en feiten

Een uur na het neerhalen van het vliegtuig van Habyarimana, zette de Presidentiële Garde wegversperringen neer rond Kigali en werd begonnen met het liquideren van de sleutelfiguren van de gematigde Hutu’s; zoals minister-president Agathe Uwilingiyimana. Binnen één week doodden de Presidentiële Garde en de militanten van de partij rond de 20.000 Tutsi’s en gematigde Hutu’s. De internationale gemeenschap reageerde door hun onderdanen te evacueren uit het crisisgebied.⁶¹ Volgens het rapport van Human Rights Watch was dit de eerste stap in de volledige terugtrekking van de internationale gemeenschap uit het conflict. Vanaf 15 april, als de meeste buitenlanders Rwanda hebben verlaten, namen de slachtpartijen in aantal toe. Voornamelijk Tutsi’s werden afgeslacht in hun huizen, in ziekenhuizen maar ook in kerken, een plaats die normaliter als veilig toevluchtsoord werd beschouwd. In het stadje Cyahinda werden 6.000 Tutsi’s die zich verschuilden in een kerk in één klap uitgemoord.⁶² Simultaan met de gewelddadigheden tegen burgers pakten de twee strijdende partijen na ruim een half jaar van wapenstilstand hun wapens weer op.

De nieuwe leiders maakten in de eerste dagen gebruik van de timide houding van de internationale gemeenschap. De VN trachtte enkele uren na de aanslag nog de ‘vrede’ te handhaven maar werd al snel terug geroepen door hun superieuren in New York. Daarmee

---

⁵⁹ F. Grünfeld, A. Huijboom, *The failure to prevent genocide in Rwanda; the role of bystanders*, Leiden (2007) 124.

⁶⁰ Grünfeld, *The failure to prevent genocide in Rwanda*, 125.

⁶¹ Report Human Rights Watch, ‘Genocide in Rwanda: April-May’, 1 mei 1994, 1-12, 4.

⁶² Human Rights Watch, 4.

lieten ze de lokale bevolking aan hun lot over en de nieuwe leiders zagen hun kans schoon om hun plannen van genocide in rap tempo door te voeren.⁶³ Op 15 april, een week na de dood van president Habyarimana werd duidelijk dat de VN hoogstwaarschijnlijk alle troepen zou terugtrekken en er niemand in Rwanda meer aanwezig zou zijn om het geweld te beteugelen. De ‘leiders van de genocide’ zoals in het rapport van Human Rights Watch staat, begonnen lokale regeerders te overtuigen van hun plannen en de actie kon zich op die manier snel verspreiden. Op 20 april hadden de leiders van de genocide substantiële, al dan niet complete, controle over de sterk gecentraliseerde staat. Overall in Rwanda echoot dezelfde oproep om ‘zelfverdediging’ tegen de ‘medeplichtigen’, waarmee de architecten van de genocide de slachtpartijen trachtten te rechtvaardigen. Er was sprake van een ‘killing campaign’, zo werd door de collaborateurs bijvoorbeeld veel dezelfde taal gebezigd. Een illustratie hiervan is: “Slaughter was known as ‘work’ and machetes and firearms were described as ‘tools’.”⁶⁴ Door de goede structuur en hiërarchische militaire, politieke en bestuurlijke systemen was het mogelijk voor de leiders van de genocide om de Tutsi’s zeer nauwkeurig en op onvoorstelbaar hoog tempo uit te roeien.

Eind april begonnen de Rwandese autoriteiten een campagne van ‘pacificatie’, waarmee er geen einde aan het moorden kwam, maar de regering wel meer controle kreeg over het doden. Tevens was het een tactiek om de overgebleven Tutsi’s uit hun schuilplaatsen te lokken en op grote schaal te executeren.⁶⁵ In een maand tijd was een zeer groot deel van de Tutsi’s en gematigde Hutu’s uitgemoord en halverwege mei begon de laatste fase van de genocide: het opsporen van de laatste overlevende Tutsi’s. Dit waren degenen die zich succesvol hadden verstoep of vrouwen en kinderen die eerder gespaard bleven. In de maanden april en mei mengde de internationale gemeenschap zich niet in het conflict en deed niets om de genocide te stoppen. In juni kondigde de Franse minister van buitenlandse zaken aan dat Frankrijk manschappen naar Rwanda stuurde om de massale slachtingen te beëindigen en het volk te behoeden voor uitroeiing.⁶⁶ Een storm van kritiek kwam op omdat vele landen vermoedden dat de Fransen ‘Operatie Turquoise’ zoals de missie heette, gebruikten om een overwinning van het RPF te voorkomen en de regering het gezag te laten behouden. Tevens werd Frankrijk beschuldigd van het jarenlang bewapenen en trainen van het Rwandese leger. De Fransen beweerden echter te handelen uit de ‘verplichting om levens te redden’, en Parijs noemde ‘Operatie Turquoise’ een humanitaire missie.⁶⁷

Eind juni kreeg het RPF steeds meer vat op het regeringsleger en in juli wist het rebellenleger uiteindelijk de genocide te beëindigen door de civiele en militaire autoriteiten

---

⁶³ Report Human Rights Watch, ‘Leave none to tell the story’, 1 maart 1999, (refworld.org).

⁶⁴ Report Human Rights Watch.

⁶⁵ Ibidem

⁶⁶ Ibidem

⁶⁷ Ibidem

die verantwoordelijk waren voor de moordcampagnes te verslaan. De RPF-soldaten reddden uiteindelijk tienduizenden burgers van de dood en spoorden vele daders op om deze vervolgens meedogenloos te executeren. In hun streven naar een militaire overwinning en het einde van de genocide heeft het Rwandees Patriottisch Front vele tienduizenden individuen, waarvan niet-strijders maar ook leden van de regeringstroepen en de militias, omgebracht. Ook het RPF heeft zich schuldig gemaakt aan grootschalige slachtingen van burgers, hiervan zijn echter minder cijfers bekend omdat deze slecht zijn gedocumenteerd.⁶⁸

Binnen de internationale gemeenschap heerste de eerste weken van de massale slachtpartijen grote angst om het woord ‘genocide’ in de mond te nemen, alsof het vermijden van de term de verplichting om actie te ondernemen elimineerde. De enige bemoeienis van de grote internationale spelers bestond uit de evacuaties van eigen burgers, verder weigerden alle landen een gezamenlijke interventie. Ook UNAMIR, de missie van de VN, wist na de aanslag op president Habyarimana niet beslissend op te treden. Dit was grotendeels te wijten aan het beperkte mandaat, die de vredeshandhavers uitsluitend permitteerden wapens te gebruiken uit zelfverdediging. UNAMIR was een traditionele vredesmissie, die voornamelijk optrad als bemiddelaar; onder de omstandigheden in Rwanda werd dit uiteindelijk onhoudbaar. Dit werd versterkt door het feit dat de missie onderbezet was, over onvoldoende middelen beschikte en met name kleine, arme landen slecht getrainde manschappen verstrekten. UNAMIR werd uiteindelijk gedwongen om slechts als observant van dichtbij toe te kijken hoe de gruwel van de genocide zich ontvouwde.⁶⁹

Uiteindelijk verlieten de troepen van de VN op 21 april Rwanda en schiepen ruimte voor de leiders van de genocide om hun plannen uit te voeren. Een handjevol soldaten, 270 in totaal, bleven achter. De Rwandese leiders waren gevoelig voor externe druk, en haalden opgelucht adem toen er nauwelijks kritiek uit het buitenland kwam. Als er, volgens het rapport, meteen hard was opgetreden om het geweld een halt toe te roepen, dan had de genocide niet op deze schaal plaatsgevonden. Grote internationale spelers zoals de Verenigde Staten reageerden te langzaam en toonden te veel verwarring. Enkele landen ondernamen slechts diplomatieke acties, maar er was geen sprake van effectief handelen om de slachtpartijen te stoppen. Eind april erkende de internationale gemeenschap eindelijk dat de slachtpartijen in het Afrikaanse land een genocide betrof. UNAMIR II werd opgezet maar de besluitvorming was traag en pas half mei zette de Veiligheidsraad een embargo in.⁷⁰ De pogingen die de VN ondernam, hoe mild en traag ook, werden al helemaal getemperd door de aanhoudende steun van Frankrijk aan de regeringstroepen. Kortom: de internationale gemeenschap deed er lang over om te erkennen dat er sprake was van een genocide in

---

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ S. Totten, P.R. Bartrop, *Dictionary of genocide*, Westport (2008) 437.

⁷⁰ Report Human Rights Watch, ‘Leave none to tell the story’, 1 maart 1999, (refworld.org).

Rwanda, maar ondernam vervolgens niet voldoende om het extreme geweld te stoppen.

Ook de Westerse media kregen na de genocide in Rwanda veel kritiek te verduren. Zij zouden het conflict in Rwanda incorrect hebben beschreven en weergegeven. De Britse onderzoeksjournalist Linda Melvern, die ten tijde van de Rwandese genocide onderzoek deed naar de omstandigheden waaruit de genocide ontstond, betoogt in haar artikel *Missing the story: media and the Rwanda genocide* dat de buitenlandse en voornamelijk Westerse media in de beginperiode grote onjuistheden optekenden aangaande de situatie in Rwanda. Slechts één krant, het Franse *Libération*, hanteerde eenmalig de term genocide. In de overige media werd gesproken over ‘tribale oorlogvoering’ en werden de grootschalige moordpartijen het gevolg van oude stammenstrijd en haat genoemd.⁷¹ Melvern is van mening dat de media een invloedrijke rol had kunnen spelen. “With no outcry about genocide in the press, no choices were given and no risks were taken. At the very least the genocide should have been condemned in the strongest possible terms by the press. Those responsible for the genocide, and their names were known, should have been publicly denounced.”⁷² Volgens Melvern kwam dit falen voort uit een gebrek aan interesse voor de omstandigheden van de genocide.⁷³

2.4 De Belgische rol in de genocide

De Belgen speelden in de Rwandese genocide nauwelijks een actieve rol. Een van de redenen was de haat die de Belgen ondervonden in Rwanda nadat het vliegtuig van president Habyarimana uit de lucht was geschoten. Op dezelfde dag dat de genocide begon, werden tien Belgische paratroepers onder afschuwelijke omstandigheden vermoord. In reactie op de dood van de soldaten besloot de Belgische regering de circa 1.500 Belgen uit Rwanda te evacueren en op 10 april 1994 begon operatie ‘Silver Back’. Vier dagen later kondigde België aan ook zijn UNAMIR-contingent terug te trekken.⁷⁴ Op 19 april stapten de laatste Belgische militairen op het vliegtuig en lieten de duizenden Tutsi’s en gematigde Hutu’s die toevlucht zochten bij de Belgische kampementen aan hun lot over.⁷⁵

Het besluit om het Belgische UNAMIR-contingent terug te roepen, bracht een hoop kritiek teweeg. Volgens twee UNAMIR-commandanten (Roméo Dallaire en Luc Marchal) had snel ingrijpen tegen de aanvankelijk kleine groep Hutu-samenzweerders effectief kunnen zijn.⁷⁶ Ze stonden echter tamelijk alleen in hun standpunt; volgens het Belgische kabinet waren de risico’s veel te groot. UNAMIR en het Arusha-proces hadden na 6 april elke vorm

---

⁷¹ L. Melvern, ‘Missing the story: media and the Rwanda genocide’, *Contemporary Security Policy*, 22, (2001) 3, 91-106, 102.

⁷² Melvern, ‘Missing the story’, 208.

⁷³ Ibidem, 203.

⁷⁴ C. Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica; de nasleep van drie ontspoorde vredesmissies*, Amsterdam (2008) 57.

⁷⁵ Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica*, 57.

⁷⁶ Ibidem, 58.

van bestaansrecht verloren.⁷⁷ De regering beriep zich bovendien op de brede instemming in het parlement, de publieke opinie en de media. Daarbij had het RPF de Belgen een ultimatum gesteld; als de Belgen na 10 april niet waren vertrokken, beschouwden de rebellen hen als tegenstanders. De rol van de Belgen in de Rwandese genocide was verder niet noemenswaardig omdat de regering geloofde dat België na deze ontwikkelingen een bescheiden en discrete houding moest aannemen. De Belgische druk op Rwanda zou beperkt blijven tot diplomatieke betrokkenheid bij Centraal-Afrika en ontwikkelingshulp.⁷⁸

Ook het rapport van Human Right Watch zet vraagtekens bij de Belgische beslissing om de troepen terug te trekken. In het verleden gebruikte België de publieke opinie als legitimering om zich intensiever te bemoeien met Rwanda en nu vertrouwde de regering erop dat deze opinie ook de terugtrekking rechtvaardigde. Er werd onder meer gerefereerd aan de ‘grote emotie’ die zich voordeed in België na het verlies van de tien para’s. De Belgische regering verkeek zich echter op de Belgische publieke opinie; vele opinieonderzoeken wezen uit dat een groot gedeelte van de bevolking van mening was dat de Belgen moesten blijven in Rwanda om de veiligheid te waarborgen. Volgens het rapport waren de Belgische autoriteiten, waaronder Willy Claes, op de hoogte van de omvang en genocidale karakter van de moordpartijen. Claes ontkende dit; volgens hem wisten de Belgen van de omvang van de slachtingen maar was van genocide nog geen sprake op het moment dat België de soldaten terugtrokken.⁷⁹

De terugtrekking van de UNAMIR-soldaten moest zich volgens Brussel niet beperken tot de Belgische troepen; UNAMIR-soldaten van alle nationaliteiten moesten binnen korte tijd Rwanda verlaten. Deze troepen waren echter een stuk minder belangrijk voor de missie. België had de best getrainde en uitgeruste troepen en was moeilijk te vervangen. En, als voormalig koloniale macht in de regio, werd de Belgische regering beschouwd als het best geïnformeerd en het meest gekwalificeerd om te spreken over Rwanda.⁸⁰

---

⁷⁷ Ibidem, 58.

⁷⁸ Ibidem, 59.

⁷⁹ Report Human Rights Watch, ‘Leave none to tell the story’, 1 maart 1999, (refworld.org).

⁸⁰ Report Human Rights Watch.

3. Methodologie

3.1 De case-study

De case-study is een onderzoekstype waarbij de onderzoeker één case (of enkele cases) diepgaand en grondig bestudeerd in zijn (of hun) context.⁸¹ Een belangrijke eigenschap van de case-study is dat de ‘case’ pas begrepen kan worden als alle relevante factoren en kenmerken in relatie tot elkaar onderzocht zijn. Het is dus van belang om de case-study niet te beschouwen als los object, maar als onderdeel van een groter geheel. Daarbij moet de wetenschapper de onderlinge betrokkenheid van de context en de casus aandachtig observeren.⁸² De case-study is in dit onderzoek functioneel omdat een enigszins algemene vraag “speelt de koloniale geschiedenis een rol in Vlaamse berichtgeving?” wordt verklaard en verduidelijkt door een casus – de genocide in Rwanda – toe te passen. De focus ligt in deze analyse op de eventuele koloniale tendens in Vlaamse dagbladen. Een casus is nodig om deze tendens in een specifieke context te kunnen plaatsen, waarbij gekozen is voor de genocide in Rwanda (als voormalige kolonie van België). Deze casus is zeer relevant vanwege de precaire rol die België speelde in de ontwikkelingen van Rwanda en omdat de mogelijkerwijs aanwezige postkoloniale banden in de Vlaamse berichtgeving hier goed te bestuderen zijn.

3.2 Kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse

Om de structuur en aanpak van dit onderzoek compleet te bevatten, is een korte toelichting van een kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse noodzakelijk. Een kwantitatieve inhoudsanalyse is gebaseerd op het registreren van de aanwezigheid van bepaalde kenmerken in teksten, er is nauwelijks sprake van een interpretatie. Een kwalitatieve analyse gaat uit van het kritische vermogen van de onderzoeker om de betekenis van een tekst te interpreteren.⁸³

De aanvang van de inhoudsanalyse zal met name bestaan uit de kwantitatieve methode; in het geval van dit onderzoek is dat het verzamelen van de data (de artikelen) aan de hand van bepaalde kenmerken. Deze kenmerken zijn onder andere de verwijzingen in de berichtgeving, onder meer in termen als: Rwanda, genocide, para’s, het Afrikabeleid, UNAMIR en de Vlaamse rol. Tevens zal er gelet worden op het aantal artikelen, dit moeten er voldoende zijn om het kwalitatieve onderzoek op te kunnen consolideren. Het in de breedte gaan van het onderzoek (het kwantitatieve aspect) is een beperkte factor; het kwalitatieve deel is intensiever en gecompliceerder. De ‘resultaten’ van het kwantitatieve onderzoek worden bij de kwalitatieve inhoudsanalyse in hun specifieke context geplaatst en krijgen op die manier

---

⁸¹ F. Wester (e.a.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Alphen aan de Rijn (2006) 586.

⁸² Wester, *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, 587.

⁸³ D.J. den Boer (e.a.), *Methodologie en statistiek voor communicatie-onderzoek*, Houten (2005) 124.

een historische en theoretische betekenis. Er is in dit onderzoek dus sprake van een combinatie van een kwantitatieve en kwalitatieve analyse waarbij een duidelijke nadruk op het kwalitatieve aspect ligt.

3.3 Kritische Discours Analyse

Het kwalitatieve onderzoek is gebaseerd op een kritische discours analyse. Een van de grondleggers van het moderne concept van *discours* is de Franse filosoof en historicus Michél Foucault. Hij gaf een andere betekenis aan het taalkundige begrip, wat eerst simpelweg de ‘aaneengesloten passages van schrift of spraak’ betekende.⁸⁴ Foucault beargumenteerde dat kennis voortkomt uit taal. Discours is volgens Foucault “a group of statements which provide a language for talking about – a way of representing the knowledge about – a particular topic at a particular historical moment [...]”.⁸⁵ Discours reguleert en construeert een onderwerp of thema en beïnvloedt hoe ideeën worden uitgevoerd. Discours bestaat nooit uit één uitspraak, één tekst of één bron.⁸⁶

Een discipline binnen de discoursstheorie is de *kritische discours analyse* (ook wel Critical Discourse Analysis – CDA). CDA is echter niet eenvoudigweg een stroming of richting, maar streeft naar een ander perspectief van theorievorming: analyse en toepassing binnen het hele veld. Het is een analytische onderzoeksmethode die zich hoofdzakelijk richt op de manier waarop sociale machtsmisbruik, dominantie en ongelijkheid worden vastgesteld, gereproduceerd en belemmerd door teksten en gesprekken in sociale en politieke context.⁸⁷ Teun van Dijk, hoogleraar tekstwetenschap, noemt enkele van de belangrijkste principes van CDA: het richt zich met name op sociale problemen, bemiddelt tussen de relatie van teksten en maatschappij en is interpretatief en verklarend.⁸⁸

3.4 Koloniale Discours Analyse volgens Spurr

De specifieke koloniale discours analyse, die in mijn onderzoek aan bod komt, wordt als volgt gedefinieerd door David Spurr: “Within the field of literary study alone, scholars have experienced a major paradigm shift in which literary works once studied primarily as expressions of traditionally Western ideals are now also read as evidence of the manner in which such ideals have served in the historical process of colonization. The particular languages which belong to this process, enabling it while simultaneously being generated by

---

⁸⁴ M. Wheterell, *Discourse Theory and Practice; a reader*, London (2001) 72.

⁸⁵ Wheterell, *Discourse Theory and Practice*, 72.

⁸⁶ Ibidem, 72-73.

⁸⁷ T. van Dijk, ‘Critical Discourse Analysis’, in: D. Tannen, *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford 2001 (352-371) 351.

⁸⁸ Van Dijk, ‘Critical Discourse Analysis’, 351.

it, are known collectively as colonial discourse”.⁸⁹ De term *colonial discourse* is onderdeel van de postkoloniale theorie. Volgens Spurr is de betekenis van het concept postkoloniaal tweeledig: enerzijds is het een historisch proces, gemarkeerd door de ontmanteling van traditionele instituties en koloniale macht (bijvoorbeeld nieuwe politieke formaties en nieuwe vlaggen), anderzijds is het een zoektocht naar de alternatieven voor het discours van het koloniale tijdperk. In geen van de gevallen is er sprake van een breuk tussen het ‘postkoloniale’ en het ‘koloniale’; de relaties tussen de *colonizer* en de *colonized* is niet gelijk gebleven maar ook niet verdwenen.⁹⁰

In zijn werk richt Spurr zich expliciet op koloniale discours in de journalistiek, vandaar dat ik zijn theoretisch kader zal gebruiken in mijn analysehoofdstuk om te beoordelen of er in de drie Vlaamse dagbladen sprake is van een koloniale discours. Volgens Spurr is het noodzakelijk om deze discours te blijven bestuderen, met name omdat de interpretatie daadwerkelijk consequenties kende voor de groepen of volkeren die weinig controle hadden over de wijze waarop zij gerepresenteerd werden in machtige naties en culturen.⁹¹ In hoofdstuk 5 ga ik uitgebreid in op de twaalf koloniale kenmerken waar Spurr onderscheid in maakt.

Dane Kennedy uit kritiek op deze koloniale kenmerken; volgens hem maakt Spurr hiermee geen onderscheid tussen de verschillende genres van het westerse schrijven, auteurs of taal. Het grote probleem van Spurr’s benadering is dat de geschiedenis volledig opzij wordt gezet door het negeren van grondig uiteenlopende historische ervaringen bij het bespreken van een koloniale discours. “In this ‘global system of representation’, it seems to make no difference whether the rhetoric is British, French or American, whether the author is Lord Lugard, André Gide, or Joan Didion, whether the text is a colonial report, a scholarly treatise, or an article in *National Geographic*, or whether the place is nineteenth-century South Africa, early twentieth century Mexico, or the contemporary Middle East.”⁹² Deze kritiek in ogenschouw genomen, zal ik desondanks de kenmerken van Spurr hanteren als leidraad voor mijn onderzoek. De koloniale stijlfiguren zijn een nuttig instrument om per krantenartikel vast te stellen of er een koloniale discours aanwezig is.

3.5 Edward Saïd en Homi Bhabha

De grondlegger van de postkoloniale stroming, Edward Saïd, benadert de koloniale discours als de westerse visie op het Oriënt; een culturele interpretatie van een gebied die voornamelijk

---

⁸⁹ D. Spurr, *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse, Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Durham (1993) 1.

⁹⁰ Spurr, *The Rhetoric of Empire*, 6.

⁹¹ Ibidem, 8.

⁹² D. Kennedy, ‘Imperial History and Post-Colonial Theory’, *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 24 (1996) 3, 345-363, 351-352.

uit voormalige koloniën bestaat. In eerste instantie bestaat deze culturele interpretatie als bijdrage en legitimering voor de westerse dominantie in de koloniën. Spurr betoogt dat ondanks de dekolonisatie het beeld van de Oriënt in stand is gebleven omdat Westerse machten zich voeden met deze weergave die zij aan de rest van de wereld hebben opgelegd. Dit is volgens Saïd zelfs terug te vinden in de zogenoemde objectieve westerse wetenschap.⁹³ Dit standpunt is met name van belang voor mijn onderzoek.

Een wetenschapper die zijn kernidee voortborduurde op de grondbeginselen van Edward Saïd is Homi Bhabha. Bhabha focust zich echter in het bijzonder op de positie van gekoloniseerde volkeren in de discours. Kolonialisme is volgens hem niet iets dat vastligt in het verleden maar nog altijd door middel van geschiedenis en cultuur doordringt in het heden en ons dwingt om ons begrip van grensoverschrijdende culturele relaties constant te transformeren.⁹⁴ Veel van zijn beginselen komen dus voort uit de theorieën van Saïd maar Bhabha creëert nieuwe visies en leerstellingen aangaande concepten als mimicry, hybridisatie en ambivalentie. Met ambivalentie, de belangrijkste theorie binnen zijn leerschool, doelt Bhabha op de co-existentie van culturen. De wetenschapper betoogt dat er niet simpelweg sprake is van medeplichtigheid of tegenstand van gekoloniseerde volkeren maar dat deze twee ook naast elkaar kunnen leven.⁹⁵ Mimicry is in deze context lastig te vertalen maar kan het best als ‘nabootsing’ of ‘imitatie’ worden omschreven. Dit begrip refereert aan de wijze waarop gekoloniseerde personen de gewoonten, levensstijlen en waarden aannemen van de koloniale overheersers. Deze adoptie is echter nooit een ongecompliceerde weergave en ligt vaak dichtbij bespottend en parodie.⁹⁶ Het concept hybridisatie tracht Bhabha te verklaren door onder meer ruimtelijke termen te hanteren. Vanuit een ‘derde ruimte’, die binnen en tussen de kloven van koloniale overheersing ligt, kan weerstand worden verkondigd en zijn hiërarchieën tussen culturen, kolonisatoren en gekoloniseerde volkeren onhoudbaar. Hybridisatie is het resultaat van een proces waarbij enkele facetten van dominante culturen (zoals koloniale overheersers) op diverse wijzen worden overgenomen door de gekoloniseerde volkeren en culturen.⁹⁷

Er bestaat ook veel kritiek op Bhabha en wetenschappers met vergelijkbare theorieën. Volgens semioticus en hoogleraar Walter D. Mignolo is Bhabha zelf ambivalent en zweeft hij tussen de zogenoemde Eerste Wereld en de Derde Wereld. Hij is geboren en opgeleid in India, maar heeft zijn wetenschappelijke reputatie in het Westen opgedaan. Omdat hij al zo lang in het Westen woont en werkt kan hij volgens Mignolo niet langer als Oosters

---

⁹³ P. Williams, L. Chrisman, *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*, New York (1994) 12.

⁹⁴ A. Blunt, J. Wills, *Dissident Geographies: An introduction to radical ideas and practice*, Londen (2000) 187.

⁹⁵ A. Blunt, *Dissident Geographies*, 188.

⁹⁶ *Ibidem*, 188.

⁹⁷ *Ibidem*, 189.

beschouwd worden en kunnen ze ook niet meer spreken voor het Oosten. Tevens is Bhabha niet als westers aan te merken. Vandaar dat hun bijdrage aan het vormgeven van het gebied is ontstaan binnen dezelfde context van de internationalisering die ze trachten te bestuderen.⁹⁸

De kritische discours analyse in dit onderzoek zal hoofdzakelijk bestaan uit het achterhalen van een koloniale discours. In het algemeen kan een koloniale discours worden beschouwd als de kritische studie en analyse van de westerse discours ten opzichte van de koloniën na de dekolonisatie en de mate en wijze waarop deze invloed werd uitgeoefend. In het geval van deze discours analyse betreft dat de berichtgeving in Vlaamse dagbladen ten tijde van de Rwandese genocide, waar ik door middel van kwalitatief onderzoek de resultaten van het kwantitatieve onderzoek een context en betekenis zal geven.

3.6 De rol van de dagbladpers

Een beknopte weergave van de rol van de dagbladpers en welke invloed zij uitoefent op de samenleving is van belang voor dit onderzoek. Een dagblad is ten eerste een dagblad als het voldoet aan de volgende kenmerken: periodiek, mechanisch gereproduceerd, beschikbaar voor iedereen die betaalt, gevarieerd, actueel, algemeen en georganiseerd.⁹⁹ De moderne krant is de eerste vorm van communicatie met een massaal karakter.¹⁰⁰ De behoefte aan nieuws door de massa is geen fenomeen uit de twintigste eeuw; al voor de zeventiende eeuw zoeken mensen naar bewijzen van het nieuwe, onverwachte of abnormale. Mitchell Stevens beschrijft in zijn boek *The History of News: from the Drum to the Satellite* dat het ‘news-seeking’ gedrag onder individuen alle culturele grenzen overschrijdt omdat dit gedrag geprogrammeerd is in de mens.¹⁰¹

Over de functie van de gedrukte media (pers) en de dagbladen in het bijzonder bestaan verscheidene theorieën. De normatieve theorie is de ‘ideale’ kijk op de rol van de pers in de maatschappij. Hierbij focussen de studies zich op wat “the press could or should do”.¹⁰² De normatieve theorie houdt zich hoofdzakelijk bezig met de beperkingen of vrijheden van de dagbladen en welke gevolgen deze hebben voor de positionering van de pers in de maatschappij. Daarnaast bestaat ook de sociologische theorie, de meer realistische theorie ten opzichte van de normatieve ‘ideale’ theorie: objectief versus subjectief. Binnen de sociologische theorie zijn enkele paradigma’s te categoriseren. Twee belangrijke paradigma’s voor dit onderzoek zijn het sociale verantwoordelijkheidsparadigma en in mindere mate het kritische paradigma. Het sociale verantwoordelijkheidsparadigma betreft de functie van de

---

⁹⁸ W. Mignolo, ‘Colonial and postcolonial discourse: Cultural critique or academic colonialism?’, *Latin American Research review*, 28 (1993) 3, 120-134, 121.

⁹⁹ S. Martin, *The function of newspapers in society: a global perspective*, Westport (2003) 2.

¹⁰⁰ E. Wells (e.a.), *Mass Media and Society*, Greenwich (1997) 67.

¹⁰¹ S. Martin, *The function of newspapers in society: a global perspective*, Westport (2003) 4.

¹⁰² P. Fourie, *Media Studies; Institutions, Theories and Issues*, Kaapstad (2001) 269.

media waarbij de nadruk ligt op actief burgerschap. De media moet bijdragen aan de verheffing van de samenleving en de burgers. In het kritische paradigma ligt het accent van de rol van de media op de potentie om de massa te emanciperen. De media moet in staat zijn om heersende en onderdrukkende ideologieën te interpellieren.¹⁰³

John Richardson baseert zijn werk *Analysing Newspapers* op de assumptie dat “journalistiek bestaat zodat burgers hun levens en hun posities in de wereld beter begrijpen”.¹⁰⁴ Het succes of falen van een journalist hangt volgens Richardson af van de mate waarin de journalist helpt de wereld en de positie van de burger te bevatten. Journalisten produceren en reproduceren sociale werkelijkheden door middel van het handhaven of transformeren van sociale overtuigingen. Tussen de maatschappij en journalistiek bestaat een dialectische relatie; beiden oefenen constant invloed uit op elkaar.¹⁰⁵ Uit de argumentatie van Richardson en de overige bovenstaande theorieën en redenties valt te concluderen dat nationale dagbladen een deel van de samenleving vertegenwoordigen en omgekeerd.

3.7 Geschiedenis van de Vlaamse pers en de drie Vlaamse dagbladen

Voor de jaren zestig waren de Vlaamse dagbladen voornamelijk katholiek gekleurd en werden politieke machtsverhoudingen min of meer weerspiegeld in kranten. Door de ontzuiling vanaf de jaren zestig reduceerde de greep van de politiek. De afnemende controle van de politiek was echter niet per se een goede zaak; omdat inkomsten steeds meer afhingen van de advertentiemarkt bestond de angst dat kranten en journalisten alles in werking stelden om de adverteerders te plezieren. De onafhankelijkheid van de journalist stond in die tijd meer dan ooit ter discussie. Deze dreigende verschraving van het informatieaanbod doet zich voor in alle categorieën: van de meer serieuze kwaliteitspers aan de ene zijde (*De Morgen*, *De Standaard*, *De Tijd*) en de losjes “uit de nek kletsende” populaire pers aan de andere zijde (*Het Laatste Nieuws*, *Het Nieuwsblad*, *De Gazet van Antwerpen*, *Belang van Limburg*).¹⁰⁶ Van oorsprong is de Belgische pers, net als in Nederland jarenlang het geval was, sterk verzuild. Er is sprake van een katholieke, socialistische en liberale zuil. Onder de katholieke zuil vallen onder meer *De Standaard*, *Het Nieuwsblad*, *De Gentenaar* en *Het Volk*. Deze pers maakt het grootste deel van de markt uit. De liberale dagbladen zijn *Het Laatste Nieuws* (de meest gelezen krant in Vlaanderen) en *De Nieuwe Gazet*. Het dagblad *De Morgen* valt onder de meer progressieve en sociale pers.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Fourie, *Media Studies*, 275-276.

¹⁰⁴ J. Richardson, *Analysing newspapers; An approach from Critical Discourse Analysis*, New York (2007) 7.

¹⁰⁵ Richardson, *Analysing newspapers*, 114-115.

¹⁰⁶ F. Hellemans, *Echte mediaprimeurs; een communicatiegeschiedenis*, Leuven (2008) 56.

¹⁰⁷ S. Schroevers, *Externe Communicatie*, Alphen aan de Rijn (2007) 26.

De voor dit onderzoek geselecteerde kranten zijn drie Vlaamse dagbladen: *De Morgen*, *De Standaard* en *Het Laatste Nieuws*. Els de Bens beschrijft in haar boek ‘De Pers in België’ *De Standaard* als christelijk geïnspireerd, maar deze overtuiging is eerder een achterliggend kenmerk dan een opgedrongen levensvisie. Gedurende lange tijd was *De Standaard* het enige algemene, kwaliteitsblad in Vlaanderen en wordt door De Bens gekarakteriseerd als een echte informatiekraant.¹⁰⁸ De Bens kwalificeert daarentegen *Het Laatste Nieuws* als liberaal, humanistisch en antiklerikaal. Dit dagblad wordt beschouwd als een populaire Vlaamse kraant die zich sinds 1988 op vormelijk en inhoudelijk gebied steeds meer richtte op tabloidisering. In de jaren 90 ontwikkelde de kraant zich tot het eerste echte ‘boulevardblad’ van Vlaanderen.¹⁰⁹ De kraant leunde tot eind jaren negentig aan bij de liberale partij PVV (Partij voor Vrijheid en Vooruitgang) en later de VLD (ook wel Open VLD – Open Vlaamse Liberale Democraten). De kraant wordt met name gelezen door arbeiders.¹¹⁰ Dagblad *De Morgen* had oorspronkelijk een enigszins harde en agressieve toon. In 1985 verscheen de kraant in tabloidformaat en kreeg het een vriendelijkere intonatie, maar het dagblad bleef vasthouden aan de ‘harde journalistiek’.¹¹¹ Na een faillissement maakte *De Morgen* eind jaren tachtig een doorstart en besloot de redactie om de kraant te transformeren tot een nationale kwaliteitskraant voor mensen met een hoger opleidingsniveau. De kraant verhoudt zich tot een progressief publiek, stelt zich links van het centrum op en hecht een groot belang aan onthullingsjournalistiek. Tevens is *De Morgen* er in geslaagd om een eigen ideologisch profiel te behouden.¹¹²

Deze drie dagbladen vormen een goede afspiegeling van de Belgische samenleving omdat zij verschillende ideologische visies weergeven: de liberale (*Het Laatste Nieuws*), socialistische en wat linksere (*De Morgen*) en conservatieve en meer rechtse (*De Standaard*) overtuiging. Bovendien zijn het drie kranten die door een groot gedeelte van de samenleving gelezen worden; *Het Laatste Nieuws* is de kraant met de hoogste oplage van Vlaanderen.¹¹³ Tevens heb ik gekozen voor de populaire pers enerzijds en twee kwaliteitskranten anderzijds. De aanduiding ‘kwaliteitskraant’ doelt niet op de inhoud van deze dagbladen (*De Morgen* en *De Standaard*) maar op het feit dat deze “opiniërende kranten” zich grotendeels op de elite in de maatschappij richten. De meerderheid van het lezersaantal van zowel *De Morgen* als *De Standaard* bevindt zich in de twee hoogste sociale groepen van de bevolking.¹¹⁴ Dit in tegenstelling tot *Het Laatste Nieuws*, waar een klein gedeelte van de lezers behoort tot de

¹⁰⁸ E. de Bens, *De pers in België; het verhaal van de Belgische dagbladpers, Gisteren Vandaag en Morgen*, Leuven (1997) 280.

¹⁰⁹ De Bens, *De pers in België*, 339.

¹¹⁰ Ibidem, 340.

¹¹¹ Ibidem, 356-357.

¹¹² Ibidem, 366.

¹¹³ Ibidem, 343.

¹¹⁴ B. Van Gorp, *Framing asiel; indringers en slachtoffers in de pers*, Leuven (2006) 151-152.

sociaal hoogste bevolkingssegmenten. De populaire krant heeft verder als kenmerk dat zij over een (veel) groter lezersaantal beschikt.¹¹⁵ Op deze manier tracht ik een zo breed mogelijke weergave van de Vlaamse samenleving te verschaffen, echter enkel door een analyse van alle bestaande Vlaamse dagbladen is een totale representatie mogelijk. Door het voorgeschreven studieprogramma was dit echter binnen de vastgestelde tijd niet uitvoerbaar, vandaar dat er gekozen is voor de best mogelijke benadering.

3.8 Dataverzameling

Bij de dataverzameling heb ik mij gericht op de periode waarin de genocide in Rwanda uitbrak (begin april 1994 als tien Belgische para's omkwamen en de terugtrekking van de Belgische manschappen plaatsvind) tot wanneer de genocide eindigde (begin juli 1994). Dit betekent dat ik per krant vier volumes heb geanalyseerd (één volume is één maand): april, mei, juni en de eerste edities van juli. Tevens heb ik één volume ingekeken van het jaar 1995, het jaar dat dagblad *De Morgen* in november komt met een artikelenreeks over het feit dat enkele hoge militairen in het Belgische leger al voor de gebeurtenissen van begin april op de hoogte waren van de aankomende genocide. Voor mij was het voor het onderzoek van belang om ook deze artikelen in te zien, omdat ze een toevoeging vormen op de artikelen uit 1994. Wellicht dat ook hier de relatie tussen Rwanda en België veelvuldig en uitgebreid beschreven wordt. Omdat ik een zo volledig mogelijk beeld wil schetsen, zal ik ook de maand november van de dagbladen *Het Laatste Nieuws* en *De Standaard* inkijken en de kritische discours analyse op deze artikelen toepassen. Deze kranten zullen hoogstwaarschijnlijk ook berichten over de gebeurtenissen en ontwikkelingen van november 1995.

Voordat ik aan de discours analyse begin, ga ik in hoofdstuk 5 eerst uitvoerig in op de koloniale kenmerken van David Spurr. Een heldere conceptie van deze theorieën zijn onontbeerlijk om de bevindingen van hoofdstuk 6 te bevatten.

---

¹¹⁵ E. de Bens, *De pers in België; het verhaal van de Belgische dagbladpers, Gisteren Vandaag en Morgen*, Leuven (1997) 151.

4. Spurr's koloniale kenmerken

Spurr identificeert binnen zijn koloniale discours theorie twaalf retorische functies, of zoals hij het verwoordt 'manieren van schrijven over de niet-westerse volkeren'.¹¹⁶ Ik zal hier deze twaalf kenmerken (*surveillance*, *appropriation*, *aestheticization*, *classification*, *debasement*, *negation*, *affirmation*, *idealization*, *insubstantialization*, *naturalization*, *eroticization* en *resistance*) uitgebreid behandelen. Tezamen vormen deze eigenschappen een repertoire voor een koloniale discours, een scala aan stijlfiguren, conceptuele categorieën en logische bewerkingen, beschikbaar ten behoeve van de representatie.

De eerste eigenschap, *surveillance*, kan hier het best vertaald worden als waarneming. De visie van Spurr is gebaseerd op een belangrijk principe van Michél Foucault: het *panopticon*. Dit beginsel gaat uit van een gevangenissysteem waarbij de individuele cellen allen geobserveerd kunnen worden vanuit één uitkijkpunt. In de theorie van Foucault kan iemand de macht of de visuele autoriteit verwerven wanneer hij/zij het centrum van de structuur inneemt. Spurr borduurt hier op voort en stelt dat een schrijver of journalist zich ook in 'deze positie van visueel voordeel' kan manoeuvreren door gezag over de analytische ruimte te nemen.¹¹⁷ De waarneming vanuit het oogpunt van een koloniale discours betreft landschappen, inrichtingen en lichamen en besteed met name aandacht aan de verschillen in identiteit. Dit wordt gedaan vanuit een autoritaire houding van de 'Zelf'.¹¹⁸ Het landschap van de niet-westerse wereld wordt door de schrijver letterlijk gezien als een belofte voor verwesterde ontwikkeling of de teleurstelling van die belofte. Het oog van de schrijver en zijn technologische verlengstuk (de camera) neemt ons wat betreft de inrichting mee naar de verblijfplaats van de primitieven en exotische inwoners.¹¹⁹ Journalisten zijn altijd op zoek naar situaties en scènes die van belang of interessant zijn voor het westerse publiek, wat voornamelijk wordt uitgedragen door de culturele verschillen. Als laatste is het lichaam of uiterlijk, meer dan spraak, wetten of geschiedenis, een essentieel instrument om de karakteristieken van de 'primitieven' te definiëren.¹²⁰

Appropriation (toe-eigening) vindt plaats als het object, zoals een landschap, wordt omgezet in iets nuttigs. Tevens wordt bekeken of het object gebruikt kan worden voor eigen productieve doeleinden.¹²¹ De doctrine van deze toe-eigening is het meest expliciet in de literatuur over de Europese koloniale bestuurders, waarin beschreven staat dat de natuurlijke

---

¹¹⁶ D. Spurr, *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse, Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Durham (1993) 3.

¹¹⁷ Spurr, *The Rhetoric of Empire*, 16.

¹¹⁸ Ibidem, 22.

¹¹⁹ Ibidem, 20.

¹²⁰ Ibidem, 22.

¹²¹ Ibidem, 28.

bronnen van het gekoloniseerde land rechtvaardig toebehoorden aan de ‘civilisering’ en ‘de mensheid’ in plaats van aan de inheemse bevolking die deze gebieden bewoonden. Het behouden van de koloniale macht, net zoals de exploitatie van de gekoloniseerde gebieden, werd zowel een morele als een politieke en economische noodzaak.¹²² Bovendien behoort het land toe aan degenen die een gebied het best kunnen exploiteren naar de westerse waarden van een commercieel en industrieel systeem. Zodra het land is toegeëigend, blijft het probleem bestaan van het toe-eigenen van de harten en geesten van de gekoloniseerde bevolking.

Het derde kenmerk, *aestheticization* (esthetisering), heeft betrekking op de homogenisering van de westerse ervaring van de derde wereld. De tijdsdimensie van de journalistieke esthetiek schuilt in de narratieve benadering van de werkelijkheid. Het lijden van de derde wereld geeft uitdrukking aan hun elementaire driften, die wij in het Westen hebben onderdrukt met wetten en reden.¹²³ Het atavisme van de derde wereld wordt het onderwerp van belang en aantrekking en biedt een beeld van ons eigen primitieve wezen. Gekte, revolutie, barbarisme en natuurlijke rampen liggen allemaal meer aan de oppervlakte en verschaffen een constante bron van pathos.¹²⁴ De derde wereld wordt bij esthetisering vaak gebruikt als materiaal voor sentimentele menselijke belangen of melodramatisch entertainment. *Aestheticization* doet zich in de journalistiek voor als distantiëring, transformatie, voorrecht, verplaatsing, verbruik en vervreemding. Deze aspecten houden de sociale werkelijkheid op een zekere armslengte en transformeert ze in objecten van schoonheid, horror, plezier en medelijden.¹²⁵

Bij *classification* (classificatie) wordt de derde wereld gemeten langs de standaard van het Westen, met de westerse normen en waarden. Classificatie verklaart het falen van de derde wereld. Zo is de westerse structuur sterk ontwikkeld en zijn afwijkende structuren minder ontwikkeld.¹²⁶ Classificatie verandert mee met de evolutie van discours. In de postkoloniale periode heeft het systeem van classificatie door de westerse pers een vorm van eenvoud; het heeft de neiging sociale complexiteit alleen met modernisatie gelijk te stellen, negeert de menselijke kosten van die modernisatie en sluit de mogelijkheid van enig standaard die positieve waarden vindt in een niet-westers model uit.¹²⁷

Debasement (vernedering) is onlosmakelijk verbonden met de noodzaak tot zelfverheerlijking. De ‘Ander’ wordt als verwerpelijk, lui en promiscue voorgesteld. Dit dient bijvoorbeeld als verklaring voor het feit dat in de derde wereld geen sprake is van onder meer

---

¹²² Ibidem, 28-29.

¹²³ Ibidem, 50.

¹²⁴ Ibidem, 48.

¹²⁵ Ibidem, 59.

¹²⁶ Ibidem, 68.

¹²⁷ Ibidem, 73.

goede gezondheidszorg of sanitaire voorzieningen.¹²⁸ Het doel van *debasement* is het aanvullen van het negatieve einde van een systeem van waarden. Spurr concentreert zich op de actieve productie van beelden die geïnspireerd zijn door angst en afkeer en zich in de kern bevinden van het classificatie systeem, gepresenteerd als het product van rationale gedachten. In de westerse waarden suggereert het vernederen en verlagen van de ‘Ander’ een verbod, gecreëerd om de grenzen van de westerse culturele waarden te beschermen tegen de krachten van deze destructieve verlangens.¹²⁹

Het zesde retorische kenmerk *negation* (ontkenning) wijst op termen van afwezigheid, leegte en dood van de ‘Ander’. Die ontkenning doet zich voor in beschrijvingen van ruimte (negative space), geschiedenis (negative history) en taal (negative language).¹³⁰ In de negatieve ruimte herkent de westerse schrijver geen van de vertrouwde constructies van sociale werkelijkheid en valt terug op de discours van *negation* als geschreven wordt over de niet-westerse wereld. Spurr geeft hier een voorbeeld van: “Well, it hasn’t any roof, and it hasn’t any cellar, and it has no windows, floors, or chimneys. It’s that kind of house.”¹³¹ In de negatieve geschiedenis leven volkeren zonder een historie uitsluitend op een ‘negatieve’ wijze; net zoals de kale aarde kunnen ze getransformeerd worden door geschiedenis, maar ze kunnen zelf geen geschiedenis creëren. Geschiedenis lijkt hiermee alleen toe te behoren aan Europa en Azië. Ten slotte de negatieve taal: in de westerse visie is taal één van de grote fundamentele maatstaven van cultuur, kwaliteit van taal is de basis van de menselijke cultuur. Niet-westerse volkeren wordt vaak de kracht van taal ontkent en gerepresenteerd als gedempt of incoherent. Hierdoor wordt hun een stem ontnegd.¹³² De ontoereikende taal van de derde wereld zorgt ervoor dat ze ook degraderen in de politieke en sociale order van de ‘Ander’.

Affirmation (bevestiging) is de constante behoefte van de ‘Zelf’ om de positieve waarde van de koloniale onderneming te bekrachtigen. Een illustratie hiervan is de ‘white man’s burden’; de verantwoordelijkheid van de blanke man (het Westen) om de ‘Ander’ morele lessen te verschaffen.¹³³ *Affirmation* in koloniale discours dient er onder meer toe om degene die de controle hebben in de discours te rechtvaardigen via demonstraties van morele superioriteit. In periodes van gevestigd kolonialisme kan deze *affirmation* de vorm aannemen van een zelfvoldane reflectie op de civilisering die de voormalige belabberde conditie van de gekoloniseerde volkeren sterk heeft verbeterd.¹³⁴ Er is sprake van een tweeledigheid in de koloniale discours, waarbij de gekoloniseerde bevolking wordt gezien als afwisselend essentieel en destructief voor de koloniale orde.

---

¹²⁸ Ibidem, 82.

¹²⁹ Ibidem, 79.

¹³⁰ Ibidem, 97.

¹³¹ Ibidem, 96.

¹³² Ibidem, 104.

¹³³ Ibidem, 109.

¹³⁴ Ibidem, 121.

Met idealisatie of *idealization* worden westerse waarden geprojecteerd op een object in plaats van het los te zien van het Westen en in een eigen historische en politieke context te plaatsen. De traditie van het idealiseren van de ‘wilden’ brengt ons terug naar de vroege periode van de westerse Europese imperiale expansie en is stevast geproduceerd door een retorische situatie waarbij de schrijver een ethische positie inneemt met betrekking tot zijn of haar eigen cultuur. Idealisatie van de ‘wilden’ doet zich voor nevens een meer algemene idealisatie van de culturele ‘Ander’.¹³⁵ Idealisatie biedt een soort compensatie op symbolisch niveau voor het politieke en economische proces die de traditionele structuur van niet-westerse maatschappijen vernietigden; door het weergeven van individuele gevallen van moed, schoonheid en spirituele transcendentie. Het westerse schrijven over de derde wereld verschaft een soort vervangende voldoening voor wat anders een overweldigend gevoel van verlies zou zijn.¹³⁶

De derde wereld wordt gezien als niet substantieel (*insubstantialization*), als een exotische en fantastische wereld. Door de derde wereld af te schilderen als een domein van fantasie en droom, wordt het van concrete substantie beroofd.¹³⁷ *Insubstantialization* lijkt voor een deel op *aestheticization* maar in dit geval is de gekoloniseerde wereld de vreemde, immateriële tegenhanger van het oplossen van het bewustzijn van de kolonisator, een oplossing die zowel aangenaam als diepgaand verwarrend kan zijn.¹³⁸ De verwarring van het zien van een gekoloniseerd onderwerp als in een droom kan zowel vernederend als machtig aanvoelen. De gekoloniseerde wereld wordt herleid tot een literair topos: het domein van fantasie, droom en vrees.¹³⁹

Het tiende retorische kenmerk *naturalization* (naturalisatie) rechtvaardigt de koloniale overheersing. De eenvoud van de derde wereld, met haar primitieve bevolking, leidde er logischerwijs toe dat de meer geavanceerde mensen over het gebied gingen heersen.¹⁴⁰ Koloniale discours naturaliseert het proces van dominantie: er is sprake van een natuurlijke rechtvaardiging voor de verovering van de natuur en de primitieven, de ‘children of nature’. Net als bij andere componenten van de koloniale discours is het concept van natuur en zijn relatie tot de ‘minder ontwikkelde’ volkeren zo sterk verankerd in onze taal dat het ideologie transcendeert.¹⁴¹ *Naturalization* ziet geschiedenis als een grote worsteling tussen de tegenstrijdende krachten van de natuur en cultuur, instinct en verstand. Dit concept van een

---

¹³⁵ Ibidem, 128.

¹³⁶ Ibidem, 132.

¹³⁷ Ibidem, 140-141.

¹³⁸ Ibidem, 142.

¹³⁹ Ibidem, 153.

¹⁴⁰ Ibidem, 156.

¹⁴¹ Ibidem, 157.

universele historische dynamiek draagt een impliciete rechtvaardiging voor de Europese koloniale missie met zich mee.¹⁴²

Eroticization of erotiseren maakt van de derde wereld een object dat overwonnen moest worden. De koloniale discours verplaatst de positie van de vrouw (de nadruk wordt gelegd op de reproductieve functies van de vrouw) naar de positie van de gekoloniseerde bevolking.¹⁴³ De *allegorization* of allegorie (lang volgehouden metafoor of personificatie in de literatuur) van de gekoloniseerde naties in termen van het vrouwelijke figuur is een cliché van de koloniale geschiedenis. Een voorbeeld is het omschrijven van Algerije als ‘een sluwe en gevaarlijke minnares’. Geërotiseerde taal markeert de binnenkomst van de kolonisators; met de penetratie en controlerende macht, als een natuurlijke eenheid met een onderworpen natie.¹⁴⁴ Het erotiseren komt op verscheidene manieren tot uiting: verlangen, angst en afkeer. De aard van deze projectie verklaart volgens Spurr de merkwaardige tweezijdigheid van de discours, waarbij de niet-westerse wereld zowel seksuele vernedering en als seksuele avonturen belichaamt.¹⁴⁵

Het laatste kenmerk is *resistance* (weerstand of verzet). Verzet tegen de koloniale discours is mogelijk door het creëren van ambivalentie binnen de dominerende discours. Bij een eerste stap in deze weerstand in koloniale discours, althans voor de westerse lezers, moet een kritisch begrip van de structuren aanwezig zijn; omdat de discours wordt gelezen vanuit een reeds opgenomen positie is dit begrip al bekend. De inwendige weerstand die hier beschreven wordt, valt te observeren in vrijwel elke verkondiging in de koloniale discours.¹⁴⁶ Gezien de mate waarin een koloniserende discours doordringt in westerse literatuur die zich bezighoudt met weergaven van de niet-westerse wereld, suggereert Spurr dat deze literatuur ook de zaden van weerstand bevat.¹⁴⁷

Uit functionele overwegingen heb ik een aantal kenmerken samengevoegd tot één segment. De koloniale eigenschappen *idealization*, *aestheticization* en *insubstantialization* karakteriseren zich alle drie door het zagezegd flatteren of verfraaien van weergaven. Voorstellingen en teksten zetten de primitieven, wilden of gekoloniseerde volkeren op een voetstuk of verdoezelen in zekere mate de werkelijkheid. *Insubstantialization* geeft de derde wereld bijvoorbeeld weer als een droomachtig en idyllisch oord. Deze drie kenmerken vallen daarom onder dezelfde noemer: ‘optimaliseren en irreële beeldvorming’. *Debasement* en *eroticization* heb ik gecategoriseerd tot de gemeenschappelijke divisie ‘bagatellisering’. *Debasement* plaatst de gekoloniseerde volkeren in een inferieure positie en bagatelliseert de

---

¹⁴² Ibidem, 160.

¹⁴³ Ibidem, 170-171.

¹⁴⁴ Ibidem 172.

¹⁴⁵ Ibidem, 183.

¹⁴⁶ Ibidem, 185.

¹⁴⁷ Ibidem, 201.

karakertrekken en kenmerken van ‘wilden’ en ‘primitieven’. Bij *eroticization* doet zich deels hetzelfde voor; het verootmoedigen van de gekoloniseerde vrouw uit angst, verlangen en afkeer. Twee koloniale eigenschappen karakteriseren zich door de koloniale overheersing in menig opzicht te rechtvaardigen: *affirmation* en *naturalization*. *Naturalization* staat voor de natuurlijke rechtvaardiging van de verovering door de kolonisators op de ‘wilden’ en ‘primitieven’. *Affirmation* bekrachtigt de koloniale onderneming op een meer morele wijze. Beide passen daarom goed bij elkaar en vormen het segment ‘justificatie van het kolonialisme’. Ten slotte heb ik *surveillance* en *negation* gekoppeld vanwege de observering die bij beide retorische kenmerken plaatsvindt. *Surveillance* en *negation* richten zich op en analyseren landschappen, uiterlijke kwaliteiten, inrichtingen en taal. Deze eigenschappen zijn verenigd in de sectie ‘perceptie’. *Appropriation*, *classification* en *resistance* zijn niet te allieren met andere kenmerken en staan op zichzelf.

5. Koloniale discours analyse

5.1 Introductie

Zoals in het vorige hoofdstuk beschreven staat, identificeert David Spurr in zijn werk *The rhetoric of Empire* twaalf retorische kenmerken van een koloniale discours. In de introductie van zijn werk zegt hij het volgende: “In the following chapters I propose to identify the basis rhetorical features of this discourse and to study the way in which it has been deployed, both in the modern period of European colonialism (roughly 1870-1960), as well as in the more recent period of decolonization.”¹⁴⁸ Hiermee duidt Spurr aan dat het koloniale discours niet uitsluitend afkomstig is uit de koloniale periode maar ook in de recente berichtgeving en literatuur nog voorkomt. Omdat deze kenmerken van groot belang zijn voor mijn onderzoek, zal ik hier nogmaals beknopt de twaalf kenmerken (*surveillance*, *appropriation*, *aestheticization*, *classification*, *debasement*, *negation*, *affirmation*, *idealization*, *insubstantialization*, *naturalization*, *eroticization* en *resistance*) behandelen.

De eerste eigenschap, *surveillance*, betreft waarneming van landschappen en lichamen vanuit het oogpunt van koloniale discours en besteed met name aandacht aan de verschillen in identiteit. Dit wordt gedaan vanuit een autoritaire houding van de ‘Zelf’.¹⁴⁹ *Appropriation* (toe-eigening) vindt plaats als het object, zoals een landschap, wordt omgezet in iets nuttigs. Ook wordt bekeken of het object gebruikt kan worden voor eigen productieve doeleinden.¹⁵⁰ Het derde kenmerk, *aestheticization* (esthetisering), heeft betrekking op de homogenisering van de Westerse ervaring van de derde wereld. Het lijden van de derde wereld geeft uitdrukking aan hun elementaire driften, die wij in het Westen hebben onderdrukt met wetten en reden.¹⁵¹

Bij *classification* (classificatie) wordt de derde wereld gemeten langs de standaard van het Westen, met hun normen en waarden. Classificatie verklaart het falen van de derde wereld. Zo is de westerse structuur sterk ontwikkeld en zijn afwijkende structuren minder ontwikkeld.¹⁵² *Debasement* (vernedering) is onlosmakelijk verbonden met de noodzaak tot zelfverheerlijking. De ‘Ander’ wordt als verwerpelijk, lui en promiscue voorgesteld.¹⁵³

---

¹⁴⁸ D. Spurr, *The rhetoric of empire; colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*, Durham (1999) 1.

¹⁴⁹ Spurr, *The rhetoric of empire*, 22.

¹⁵⁰ Ibidem, 28.

¹⁵¹ Ibidem, 50.

¹⁵² Ibidem, 68.

¹⁵³ Ibidem, 82.

Het zesde retorische kenmerk *negation* (ontkenning) wijst op termen van afwezigheid, leegte en dood van de ‘Ander’. Die ontkenning vindt plaats in beschrijvingen van ruimte (negative space), geschiedenis (negative history) en taal (negative language).¹⁵⁴ *Affirmation* (bevestiging) is de constante behoefte van de ‘Zelf’ om de positieve waarde van de koloniale onderneming te bekrachtigen. Een illustratie hiervan is de ‘white man’s burden’; de verantwoordelijkheid van de blanke man (het Westen) om de ‘Ander’ morele lessen te verschaffen.¹⁵⁵ Met idealisatie of *idealization*, worden westerse waarden geprojecteerd op een object in plaats van het los te zien van het Westen en in een eigen historische en politieke context te plaatsen. De derde wereld wordt gezien als niet substantieel (*insubstantialization*), als een exotische en fantastische wereld. Door de derde wereld af te schilderen als een domein van fantasie en droom, wordt het van concrete substantie beroofd.¹⁵⁶

Het tiende retorische kenmerk *naturalization* (naturalisatie) rechtvaardigt de koloniale overheersing. De eenvoud van de derde wereld, met haar primitieve bevolking, leidde er logischerwijs toe dat de meer geavanceerde mensen over het gebied gingen heersen.¹⁵⁷ *Eroticization* of erotisering maakt van de derde wereld een object dat overwonnen moest worden. De koloniale discours verplaatst de positie van de vrouw (de nadruk wordt gelegd op de reproductieve functies van de vrouw) naar de positie van de gekoloniseerde.¹⁵⁸ Het laatste kenmerk is *resistance* (weerstand of verzet). Verzet tegen de koloniale discours is mogelijk door het creëren van ambivalentie binnen de dominerende discours.

Met de bovenstaande karakteristieken manifesteert de ‘Zelf’ zich op een superieure wijze en plaatst de ‘Ander’ daardoor in een inferieure positie. Per dagblad zal ik na de discours analyse achterhalen of er sprake is van één of meerdere van de genoemde eigenschappen. Voordat ik aan de kritische discours analyse kon beginnen, heb ik eerst de maanden april, mei, juni, juli van 1994 en november 1995 van de drie Vlaamse dagbladen doorgenomen. Omdat er geen digitale toegang was tot de artikelen, heb ik geen zoektermen kunnen invoeren en daarom alle kranten van 1 april tot half juli en november uitgepluisd. Alle artikelen die op één of andere manier verwezen naar Rwanda, de genocide, UNAMIR, het Afrika-beleid et cetera, heb ik gefotografeerd. In een later stadium heb ik deze teruggebracht naar de relevante artikelen en heb ik daar de discours analyse op toegepast. Het aantal relevante artikelen heb ik per categorie (zie hoofdstuk 5) schematisch opgetekend. Omdat het aantal relevante artikelen per dagblad en per categorie soms groot is, kan ik niet complete artikelen behandelen maar geef ik voorbeelden door citaten of delen van zinnen te plaatsen.

---

¹⁵⁴ Ibidem, 97.

¹⁵⁵ Ibidem, 109.

¹⁵⁶ Ibidem, 140-141.

¹⁵⁷ Ibidem, 156.

¹⁵⁸ Ibidem, 170-171.

Bij de citaten en passages uit de artikelen van de verschillende dagbladen vermeld ik (als het ter zake doet) of het eigen berichtgeving, een interview, een opinieartikel of een ingezonden stuk betreft. Dit is van belang voor de totale analyse aangezien de toon van die verschillende typen berichtgeving enorm uiteen kan lopen. Bovendien zal ik de oude spelling uit 1994 aanhouden om de authenticiteit van de artikelen te handhaven. Niet elke subtiële uitdrukking of interpretatie van de discours is in beschouwing genomen; hoewel ik een zo objectief mogelijke houding heb aangenomen, erken ik dat een discours analyse onderhevig is aan de invloed van een persoonlijke opvatting.

De artikelen van de drie Vlaamse kranten zijn door middel van de kritische discours analyse onderzocht op een eventueel onderscheid tussen de ‘Zelf’ en de ‘Ander’. Door deze analyse is het mogelijk om vast te stellen of er karakteristieken van een koloniale relatie, in de vorm van een koloniale discours, in 1994 nog altijd worden weergegeven in de Belgische kranten. De drie dagbladen (*De Standaard*, *De Morgen*, *Het Laatste Nieuws*) representeren uiteenlopende ideologieën en levensbeschouwingen van de Vlaamse samenleving. Deze dagbladen zullen hierom apart behandeld worden. Vervolgens zullen de discours van de kranten gezamenlijk geanalyseerd worden en maak ik een vergelijking door de overeenkomsten en verschillen te bespreken.

5.2 Dagblad Het Laatste Nieuws

In de berichtgeving van *Het Laatste Nieuws* zijn drie retorische kenmerken van David Spurr aangetroffen: *classification*, *aestheticization* en *debasement*.

Classification

In de onderstaande passages is *classification* waarneembaar.

“Annemarie vreest wel voor haar huispersoneel, want de Tutsi’s worden in de buurt stelselmatig afgeslacht.”¹⁵⁹

“Zo onthulde een boy aan zijn Franse baas [...]”¹⁶⁰

De tegenstellingen tussen de Belgen (of andere niet-Afrikaanse nationaliteiten) en de Rwandezen worden hier pijnlijk duidelijk. In 1994 lijkt er nog altijd sprake te zijn van een ondergeschikte positie van de Rwandezen ten opzichte van de Belgen. Annemarie, van Belgische nationaliteit, werd in april door haar land geëvacueerd uit Rwanda en vreest bij thuiskomst voor haar huispersoneel. ‘Annemarie vreest wel voor haar huispersoneel, want de

¹⁵⁹ Redactie, ‘Buren plunderen huizen’, *Het Laatste Nieuws*, 13 april 1994, 3.

¹⁶⁰ Bob Maes, ‘Gespannen wachten in Burundi’, *Het Laatste Nieuws*, 25 juni 1994, 11.

Tutsi's', zoals de krant het formuleert, refereert aan de onderdanigheid van de Rwandese minderheid. Hiermee maakt *Het Laatste Nieuws* onbewust een classificatie tussen Annemarie en de Tutsi's, die werktuiglijk als personeel worden bestempeld.

Ook uit het tweede citaat is een inferieure opstelling vast te stellen. Een *boy* is een mannelijke Afrikaanse (in dit geval Rwandese) bediende uit de koloniale periode. *Het Laatste Nieuws* refereert onbewust aan de koloniale tijd door de werknemer te omschrijven als *boy*. Bovendien classificeert de krant de Rwandees als ondergeschikt aan de Europeaan en beschouwt hem zodoende nog altijd als een koloniale bediende.

Optimaliseren en irreële beeldvorming

In één artikel hanteert het dagblad de eigenschap *aestheticization*.

“Onder het harde licht van tv-spots of de flitsen van de fototoestellen dragen stoere, zwijgzame Belgische para's zwarte kinderen of houden ze bij het handje. De meesten van hen zijn blootsvoets, maar zoals alle Afrikaanse kinderen dragen zij kleurrijke, haast feestelijke kleren.”¹⁶¹

De retorische eigenschap *aestheticization* is hier onmiskenbaar waar te nemen. Zoals David Spurr het beschrijft in zijn hoofdstuk aangaande dit kenmerk: “The episodic form, like melodrama, releases us from active engagement at the moment of its inception.”¹⁶² Gedurende de chaotische toestand in Rwanda doet het dagblad op melodramatische manier verslag van de evacuatie van enkele Rwandese weeskinderen. Het artikel is een luchthartige en rooskleurige voorstelling van een momentopname te midden van de gruwel van de genocide. Het artikel heeft dan ook de kop ‘tederheid temidden van de gruwel’. Ondanks de afschuwelijke omstandigheden is er volgens de krant ook sprake van positieve gevolgen, zoals de adopties van Rwandese kinderen door Europeanen. Zo tracht het artikel de horreur enigszins af te zwakken en de lezer in zekere mate gerust te stellen. Tevens is er sprake van een zekere generalisatie van *Het Laatste Nieuws* door in dit citaat te suggereren dat alle Afrikaanse kinderen kleurige, bijna feestelijke kleding dragen. Het artikel doet verslag van de tocht van Rwandese kinderen naar Europese landen. Het lijkt dus aannemelijker dat zij om die reden op een dergelijke manier gekleed gaan. Het is zeker niet het geval dat alle Afrikaanse kinderen elke dag ‘kleurrijke, haast feestelijke’ kleren dragen en is *aestheticization* wederom de methode om de berichtgeving hoopgevend te maken.

---

¹⁶¹ Danny van Cauwenberghe, ‘Tederheid temidden van de gruwel’, *Het Laatste Nieuws*, 15 april 1994, 8.

¹⁶² D. Spurr, *The rhetoric of empire; colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*, Durham (1999) 44-45.

Bagatellisering

Ook Spurr's koloniale eigenschap *debasement* is één keer terug te vinden in de artikelen waarin het onderscheid wordt gemaakt tussen de 'Zelf' en de 'Ander'.

“[...] maar de zwarten kunnen slecht schieten.”¹⁶³

Deze vorm van *debasement* is vast te stellen in de generalisatie over het schieten door zwarten. Het is uiteraard niet mogelijk om te beweren dat alle 'zwarten' slecht schieten. Door 'de zwarten', in dit geval de Rwandese militairen, af te schilderen als slechte schutters, geeft het stuk de indruk dat alle 'zwarte soldaten' een zootje ongeregelde militairen zijn. De kwaliteiten die *debasement* aan de 'wilden' toeschrijft zoals oneerlijkheid, achterdocht, bijgeloof en gebrek aan zelfdiscipline vult het artikel aan met het 'falen in het gebruik van wapens'. Door het vernederen van de 'Ander' doet zich indirect zelfverheerlijking van de 'Zelf' voor en is in deze passage derhalve sprake van het bagatelliseren van Rwandese militairen.

5.3 Dagblad De Morgen

In *De Morgen* zijn veel verschillende koloniale kenmerken geconstateerd: *appropriation*, *classification*, *idealization*, *insubstantialization*, *debasement*, *eroticization*, *affirmation*, *surveillance*, *negation* en een vorm van *resistance*.

Appropriation

De Morgen hanteert incidenteel het toe-eigenen van een object voor een nuttig doeleinde op een onbewuste manier. Normaliter is er sprake van *appropriation* als het gaat om het claimen van natuurlijke bronnen, maar het kenmerk komt ook in andere vormen voor zoals in de onderstaande citaten.

“Het liefst van al zouden ze het hele zwarte kontinent van onze planeet schoppen.”¹⁶⁴

“Jaak Vandemeulebroucke (VU) eiste een hertekening van de grenzen om in Afrika tot een duurzame vrede te komen.”¹⁶⁵

---

¹⁶³ Redactie, 'Vreselijk beeld in de straten', *Het Laatste Nieuws*, 19 april 1994, 10.

¹⁶⁴ Gilbert Hubert, 'Natuurlijk moeten we ons blijven moeien met hun zaken', *De Morgen*, 21 april 1994, 22.

¹⁶⁵ Redactie, 'Euro-parlement: ongelooflijke blunder, onzinnige operaties', *De Morgen*, 22 april 1994, 2.

Het eerste geval van *appropriation* is extreem te noemen; hierbij wordt de gehele wereld in principe als bezit toegeëigend door het als *onze* planeet aan te duiden. Het stuk levert kritiek op parlementariërs die zich niet bekommeren om Rwanda en Afrika slechts als hindernis en belasting beschouwen. Tevens wordt betoogt dat zonder ‘dat stukje aarde’ het er volgens velen heel wat beter aan toe zou gaan op de wereld. Onbewust claimt de krant de planeet echter als bezit door het als de ‘onze’ aan te merken, ofschoon het artikel eigenlijk de intentie heeft om de handelwijze van de regering te bekritisieren.

Jaak Vandemeulebroucke is een Belgisch politicus ten tijde van de Rwandese genocide en claimt in die periode de mogelijkheid om de grenzen van Afrika te hertekenen om zo tot duurzame vrede te komen. Hier wordt dus een object (de Afrikaanse grenzen) toegeëigend om zo tot een nuttig doeleinde (duurzame vrede) te komen. De grenzen zijn echter geen Belgisch of westers bezit en de Belgische regering heeft daarom niet het prerogatief om deze opnieuw uit te stippelen. Precies het hertekenen en fingeren van grenzen in Afrika tijdens de koloniale periode heeft in veel Afrikaanse staten geleid tot raciale tegenstellingen, burgeroorlogen en etnische conflicten.

Classification

Classification zoals Spurr het definieert, valt te constateren in het gebruik van termen als ‘de beschaafde wereld’.

“De periode dat men omwille van hogere belangen bijna probleemloos individuele levens op het spel zette is voorbij, althans in deze landen die zich rekenen tot de beschaafde wereld.”¹⁶⁶

Door het optekenen van de zinsnede ‘beschaafde wereld’ wijst *De Morgen* op een verschil tussen het Westen en Afrika. De krant plaatst de ‘niet beschaafde landen’ daarmee in een inferieure positie ten opzichte van de, in de visie van *De Morgen*, meer beschaafde naties. De Afrikaanse landen worden met dergelijke termen geclassificeerd en in een ondergeschikte positie gedwongen. Er zijn ook op andere manieren classificatie aangetroffen, zoals in het volgende citaat.

“sterkere zich zal blijven moeien met de zaken van de zwakkere”¹⁶⁷

Het artikel distingeert hiermee ‘de zwakkeren’ en ‘de sterkeren’. Met de ‘zaken van zwakkere’ doelt het dagblad op de affaires van de Afrikaanse landen, die als ondergeschikt worden beschouwd ten opzichte van de niet-Afrikaanse staten, ‘de sterkere’ landen. De toon

---

¹⁶⁶ Ruddy Doom, ‘De krijtlijnen van het Belgisch Afrika-beleid’, *De Morgen*, 19 april 1994, 16.

¹⁶⁷ Ibidem

is impliciet; het artikel dringt aan op blijvende bemoeienis van België, wat in feite een positief is. Door echter onderscheid te maken tussen zwak en sterk, plaatst het artikel het Afrikaanse continent in een inferieure positie. De distinctie suggereert dat de Westerse structuur superieur is en de niet-Westerse structuren onderontwikkeld zijn.

Optimaliseren en irreële beeldvorming

In de volgende passage is overduidelijk sprake van het idealiseren van de Afrikanen.

“Vergeet toch niet dat Afrika nog altijd een grote impact heeft op de westerse wereld. Afrika heeft een grote invloed op de kunst. Moderne dans, teater en schilderkunst getuigen daarvan. Ondanks hun achteruitgang slagen ze erin ons te beïnvloeden. Dat ze ons in de sport letterlijk voorbijlopen is ook bekend: de Westafrikanen op de korte afstand en de Oostafrikanen op de lange afstand.’ [...] Ik bewonder in de Afrikanen de onvoorstelbare levensenergie. Ze gaan bij wijze van spreken al lachend dood. Dat heeft te maken met de innerlijke vitale krachten waarin ze geloven.”¹⁶⁸

In het Westen zijn sport en kunst twee elementaire waarden. Het idealiseren van deze aspecten uit de Afrikaanse cultuur komt voort uit de ethische positie die de geïnterviewde in dit citaat inneemt met betrekking tot de eigen, westerse cultuur. Tevens is hier evident de vertegenwoordiging van ‘spirituele transcendentie’ aanwezig. Zo wordt gesproken over ‘innerlijke vitale krachten’ en onvoorstelbare levensenergie’, elementen die door de westerse cultuur niet of nauwelijks worden doorgrond. Feitelijk beweert de geïnterviewde in deze passage dat ondanks de teloorgang en constante conflicten er genoeg positivisme bestaat in Afrika, door onder meer kunst en geestelijke kracht aan te halen. Er doet zich de schijn van compensatie voor; het teniet doen van politieke en economische verslechtering door het idealiseren van de Afrikaanse cultuur. Een ander geval van *idealization* is een citaat uit het opiniestuk ‘Demokratie even onmisbaar als voedsel’.

“En die is ondenkbaar zonder democratie in haar meest elementaire vorm: als iedereen in de gemeenschap gelijkwaardig kan meebeslissen over de wijze waarop de middelen van die gemeenschap worden aangewend om in haar noden te voorzien. Democratie is voor de toekomst van het Afrikaanse kontinent even onmisbaar als voedsel.”¹⁶⁹

Eén van de meest belangrijke westerse waarden, democratie, wordt hier geprojecteerd op Afrika en vergeleken met de primaire levensbehoefte voedsel. Hier is sprake van een

---

¹⁶⁸ Gilbert Hubert, ‘Er is geen plaats voor moedeloosheid’, *De Morgen*, 30 mei 1994,

¹⁶⁹ Redactie (standpunt), ‘Demokratie even onmisbaar als voedsel’, *De Morgen*, 16 april 1994, ??

idealiseren van de Afrikaanse samenlevingen. Volgens dit opiniestuk is een gemeenschap waarin iedereen gelijkwaardig kan meebeslissen en naast elkaar kan leven alleen mogelijk met democratie. Omdat ‘democratie in haar meest elementaire vorm’ in het Westen goed functioneert, betekent niet dat de Afrikaanse complexe structuren, politieke stelsels en traditionele culturen hier ook voor open staan. Volgens Spurr is idealisatie een manier om te compenseren wat de westerse opgelegde economische en politieke structuren hebben vernietigd in de niet-westerse structuren en dat is in de bovenstaande passage waar te nemen. Tot slot komt in de berichtgeving van *De Morgen* ook de retorische eigenschap *insubstantialization* voor, die tevens behoort tot het cluster ‘optimaliseren en irreële beeldvorming’.

“Maar ze hebben het magisch-religieuze denken van de Afrikanen kapotgemaakt en daardoor voor veel ontredding gezorgd.”¹⁷⁰

Westerlingen beschouwen Afrikaanse landen vaak als een exotische, magische en fantastische wereld en dat wordt in dit citaat bevestigd. Het Westen heeft het Afrikaanse geloof aangemerkt als ‘magisch-religieuze denken’ omdat deze niet congrueert met de westerse religieuze overtuigingen. Vanwege de onbegrip in het Westen werd de religie als ‘magisch’ aangemerkt. Dit magisch-religieuze denken werd vervolgens vernietigd door de kolonisten. Dertig jaar na de onafhankelijkheid duidt de krant de geloofsovertuigingen van de Afrikanen echter nog altijd aan als ‘magisch-religieus’, hoewel het volgens het artikel wel is kapotgemaakt.

Bagatellisering

In de berichtgeving van *De Morgen* is drie maal het kenmerk *debasement* gedetecteerd.

“Afrika links laten liggen is in de huidige internationale kontekst hoe dan ook een utopie. Onze relatie met Afrika is onomkeerbaar. We kunnen het kontinent toch niet afzonderen zoals men vroeger met de melaatsen deed.”¹⁷¹

Hier is duidelijk *debasement* aan de orde. Het stuk spoort België aan om zich niet af te keren van Afrika, zoals men vroeger met de ‘melaatsen’ deed. De inwoners van Afrika worden hiermee indirect vergeleken met de melaatsen. De vernederende kwaliteiten die in koloniale discours worden toegewezen aan de ‘primitieven’ en ‘wildern’ zijn ook hier te determineren. De melaatsen waren immers verwerpelijk en besmettelijk en leefden daarom in isolement.

---

¹⁷⁰ Gilbert Hubert, ‘Er is geen plaats voor moedeloosheid’, *De Morgen*, 30 mei 1994, 24-25.

¹⁷¹ Hubert, ‘Er is geen plaats voor moedeloosheid’.

Ook al stelt het artikel dat men het Afrikaanse continent niet links moet laten liggen, de krant doet dit (wellicht onwillekeurig) toch door de Afrikanen te vergelijken met de melaatsen. De volgende vorm van *debasement* is afkomstig uit het artikel ‘Er is geen plaats voor moedeloosheid’.

“Soms vraag ik me wel eens af of er geen krachten aan het werk zijn die Afrika per se arm en dom willen houden.”¹⁷²

Het vernederen van de Afrikanen is hier in volle glorie aanwezig. De geciteerde persoon in het artikel vraagt zich af of er geen krachten aan het werk zijn die Afrika per se arm en dom willen *houden*. De term ‘houden’ wijst erop dat hijzelf de Afrikanen beschouwt als ‘dom’ en ‘arm’, omdat instanties of landen wellicht trachten de status-quo te handhaven. Dit is exact wat de retorische eigenschap *debasement* inhoudt; het vernederen van de Afrikaanse bevolking waarbij ze als verwerpelijk, dom en lui worden afgeschilderd. Ook in dit geval streeft de geïnterviewde naar een positievere kijk op de Afrikanen, maar tuimelt hij onbewust in de val van het koloniale discours.

In de volgende quote vertelt Afrika-kenner Marcel van Spaandonck in een interview dat er Belgen bestaan, zelfs met een hoge functie, die nog vragen of Afrikanen in bomen leven. Daar maken ze dan aapachtige bewegingen bij volgens Van Spaandonck. In dat jaar, 1994, loopt er dus nog een grote groep individuen rond die ignorant is ten aanzien van Afrika en de Afrikanen. Onwetendheid kan vaak leiden tot vooroordelen en generalisaties.

“Zelfs mensen met een hoge functie – nee, ik noem geen namen – vragen me in alle ernst of de mensen in Afrika nog in bomen leven. Ze maken er dan aapachtige bewegingen bij.”¹⁷³

In dit citaat is overduidelijk sprake van *debasement*. In de jaren negentig bestaat in België nog altijd de overtuiging dat de Afrikanen leven als primitieven en zich gedragen als wilden. Belgen vergelijken hen met apen en veronderstellen dat ze nog in bomen leven. De mensen waar het citaat over spreekt, kleineren de Afrikaanse bevolking en zetten hen neer als rudimentaire en ongeciviliseerde wezens.

In de volgende passage is het kenmerk *eroticization* waar te nemen, de eigenschap die valt onder het gezamenlijke predicaat ‘bagatellisering’.

“Wie op een motorfiets door dorpen met halfblote vrouwen baggert, belaadt zich al vlug met allerlei verdachtmakingen.”¹⁷⁴

---

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

Dit artikel gaat over missionarissen in Afrika. Door te beschrijven dat men op een motorfiets door dorpen met half blote vrouwen baggert, schetst de auteur een tamelijk simplistisch beeld van Afrika. De passage ‘een dorp met half blote vrouwen’, verwijst naar een promiscue cultuur zoals we die in het Westen niet kennen. Hier komt dus het kenmerk *eroticization* naar voren. Erotisering van de gekoloniseerde bevolking refereert aan een geheel van retorische thema’s, metaforen, verleidelijke fantasieën en uitingen van seksuele angsten, waarbij de tradities van kolonialisme en phallogentrisme samenkomen. Een dorp met half blote vrouwen is een verleidelijke fantasie; de omschrijving van deze vrouwen duidt op de bevrijding van seksuele taboes die in Europa nog wel bestaan.

Justificatie van het kolonialisme

In één geval klinkt een duidelijk ander geluid dan de overige kritische bijdrages in *De Morgen* aangaande dit thema, maar het artikel is absoluut een uitzondering. Het gehele verslag is een loftuiting voor de koloniale periode en overal is het kenmerk *affirmation* dan ook evident aanwezig. Dit is onder meer af te lezen uit de volgende passage(s):

“Rwanda, zo zou Davidson moeten weten, is het zuivere schoolvoorbeeld van het ‘edele’ aspect van het kolonialisme: beneficiëren, ‘goed gaan doen’. Nergens ter wereld en nooit in de geschiedenis is zo duidelijk geweest dat daar nooit voor de kolonizator economisch niets te rapen viel, en niets is geraapt. [...] Wat België in Rwanda probeerde na te laten, was ook vrijheid en gelijkheid, en, als het was gelukt, broederlijkheid.”¹⁷⁵

Dit is een slechts een greep uit de uitspraken van dit artikel. De auteur van het stuk, Jan Bernheim, is hoogleraar in de geneeskunde aan de VUB en gewezen ontwikkelingssamenwerker in Rwanda. *De Morgen* geeft ruimte ter beschikking in de sectie ‘opinie’ voor buitenstaanders om hun (ongezouten) mening in te zenden. Dit artikel is een voorbeeld van een dergelijke ingezonden mening (geen ingezonden brief) en geeft dus niet per se het standpunt weer van de krant. Toch wil ik dit artikel benoemen, omdat het weergeeft dat sommige Belgen nog altijd de koloniale onderneming valideren. Volgens Bernheim koloniseerde België de Afrikaanse landen uit louter goede bedoelingen en was er geen sprake van enige vorm van koloniale uitbuiting en prekoloniale etnische harmonie. Integendeel, de Belgen hebben voornamelijk gezorgd voor betere leefomstandigheden en na de dekolonisatie stortte Rwanda in zonder de steun van België. Hier is dus overduidelijk sprake van

---

¹⁷⁴ Redactie (standpunt), ‘Een wel erg lenige liefde’, *De Morgen*, 16 november 1995, 2.

¹⁷⁵ Jan Bernheim, ‘Alsof wij de schuld dragen van de gruwel in Rwanda’, *De Morgen*, 13 juni 1994, 16.

affirmation, het bevestigen van de positieve waarde van het kolonialisme. Zo bekrachtigt hij overduidelijk de ‘white man’s burdens’ door te stellen dat België de voormalige kolonie vrijheid en gelijkheid bracht en dat de Belgen Rwanda niet koloniseerde vanwege het economische profijt. Hoewel de bevestiging van de koloniale onderneming in bovenstaand artikel het meest duidelijk naar voren komt, viel er meer *affirmation* af te leiden uit enkele rapportages.

“De toenmalige Volkenbond verleende België in ’23 de voogdij over wat toen nog Rwanda-Burundi heette. Geen van beide doodarme landjes kon omschreven worden als een wingewest: bodemschatten vielen/vallen er niet te exploiteren. De Belgen introduceren wel de koffie- en teekultuur.”¹⁷⁶

Het eerste stuk is een impliciete vorm van *affirmation*. De positieve waarde van de koloniale onderneming wordt niet nadrukkelijk bevestigd maar het economische gewin van het voogdijgebied wordt ontkend. Wel introduceren de Belgen de koffie- en theecultuur. Het artikel lijkt te insinueren dat ‘beide doodarme landjes’ dus overheerst werden uit onzelfzuchtige motieven (er waren geen bodemschatten aanwezig en viel er niets te exploiteren); bijvoorbeeld om de landen te helpen zich te ontwikkelen of uit morele overwegingen. In principe worden hier dus de positieve waarden van het kolonialisme bevestigd.

Perceptie

Daarnaast is uit de artikelen van *De Morgen* eenmalig de eigenschap *surveillance* herleid.

“De uit het oude Abessinië afkomstige rijzige, mooie Tutsi-veehouders met Nefertete-neuzen waren voor de Europese koloniale heersers lange tijd het verheven volk van Afrika, ‘de zwarte Europeanen’.”¹⁷⁷

Het uiterlijk van een Afrikaanse volk, namelijk de Tutsi’s, is hier onderwerp van bestudering, commentaar en valorisatie. Het lichaam of uiterlijk is, meer dan spraak, wetten of geschiedenis, een essentieel instrument om de karakteristieken van de ‘primitieven’ te definiëren. Een van de onderdelen van valorisatie betreft de wetenschappelijke waarde als bewijs van raciale verschillen en minderwaardigheid.¹⁷⁸ Daar is in bovenstaand citaat ook

---

¹⁷⁶ Redactie (FDS), ‘Rwanda en de mislukte dekolonisatie’, *De Morgen*, 8 april 1994, 2.

¹⁷⁷ Els de Temmerman, ‘Ik zie niet eens het verschil tussen een Hutu en een Tutsi’, *De Morgen*, 20 juni 1994, 2.

¹⁷⁸ D. Spurr, *The rhetoric of empire; colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*, Durham (1999) 22.

sprake van; vanwege de gelijkenissen tussen de Tutsi's en de Europeanen werd geconstateerd dat de Tutsi's een 'verheven volk was'. Deze passage is echter geen expliciet geval van *surveillance*, omdat de nuance 'lange tijd' er op wijst dat het artikel dit niet langer zo beschouwt en bewust deze uitspraak deed.

In *De Morgen* is tevens het kenmerk *negation* aangetroffen. Het betreft in dit artikel de *negative history*, waarbij de geschiedenis van een (voormalige) kolonie wordt ontkend.

“de diverse gemeenschappen in het jonge kontinent”¹⁷⁹

Volkeren zonder een geschiedenis leven alleen op een 'negatieve' manier; net zoals de kale aarde kunnen ze getransformeerd worden door geschiedenis, maar ze kunnen zelf geen geschiedenis creëren. Geschiedenis lijkt hiermee alleen toe te behoren aan Europa en Azië.¹⁸⁰ De afwezigheid van een geschiedenis wordt aangeduid door Afrika een 'jong continent' te noemen en tevens suggereert *De Morgen* daarmee dat het werelddeel recentelijk ontstaan is. Met 'jong' bedoelt het artikel dat Afrika sinds korte tijd (de onafhankelijkheid van veel voormalige koloniën) op zichzelf aangewezen is. Hiermee maakt de krant een onderscheid tussen de geschiedenis van het Afrikaanse continent en het Westen.

“Tenslotte heeft men daar geen traditie, noch ervaring met het vreedzaam en democratisch oplossen van geschillen. Wanneer de stembusuitslag een van de partijen niet zint, dan spreekt de macht van het geweer.”¹⁸¹

Dit artikel impliceert dat er in Afrika geen traditie bestaat en evalueert hiermee een Afrikaans aspect door deze te observeren met een westerse bril. Met het ontkennen van de existentie van Afrikaanse tradities negeert de krant eeuwenlange gebruiken in het continent. Het lijkt er op dat dit artikel dan ook doelt op de *westerse* tradities, normen en waarden; gebruiken die in het Afrikaanse continent niet bestaan. Bovendien laat het stuk zich kritisch uit over het ontbreken van democratie; een zeer belangrijk goed in het Westen. In dit citaat is tevens sprake van *negative history*.

Resistance

In de berichtgeving van *De Morgen* zijn twee vormen van *resistance* af te leiden.

---

¹⁷⁹ Redactie (standpunt), 'Van hebzucht naar onverschilligheid', *De Morgen*, 8 april 1994, 3.

¹⁸⁰ D. Spurr, *The rhetoric of empire; colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*, Durham (1999) 98.

¹⁸¹ Redactie, 'Ruddi Doom: Wat er in Rwanda gebeurt, is symptomatisch', *De Morgen*, 9 april 1994, 4.

“deze zich in dramatische omstandigheden dreigt te verdichten tot een exclusief wij-gevoel.”¹⁸²

Door het ‘wij-gevoel’ expliciet te benoemen, gaat het dagblad hier enigszins in tegen de bestaande discours van de overige artikelen. In *De Standaard* komt een dergelijk citaat ook voor, maar die gaat tevens in op de ‘zij’, de andere groep. Deze passage gaat uitsluitend in op ‘wij’, de blanken, de Belgen en de westerse naties. Door nadrukkelijk aan te geven dat het gevaar bestaat dat het Westen zich steeds vaker separeert en Afrika minder betreft in hun aangelegenheden, verzet het artikel zich tegen de gangbare retoriek van classificatie. De volgende vorm van weerstand is terug te vinden in het volgende citaat:

“Niet alle zwarten zijn wildemannen, net zo min als alle andersgekleurden beschaafde lui zijn.”¹⁸³

De weerstand van de passage zit in het gedeelte waar in wordt gegaan op de ‘andersgekleurden’. Meerdere artikelen bevestigen de goede kwaliteiten van de Afrikanen en ontkennen hun natuurlijke ‘wilde’ of ‘primitieve’ kant met klem. Dit is echter het enige artikel dat uitdrukking geeft aan de kwaliteiten van ‘andersgekleurden’, waarmee bijvoorbeeld de westerlingen of Aziaten bedoeld worden. Zo zijn ‘die lui ook niet allemaal beschaafd’. Dit is daarom een duidelijk verzet tegen de gevestigde retoriek van *De Morgen* en kan hierdoor *resistance* genoemd worden.

5.4 Dagblad De Standaard

Ook bij *De Standaard* zijn veel retorische eigenschappen waargenomen. Meerdere gevallen van *appropriation*, *classification*, *aestheticization*, *debasement*, *insubstantialization*, *affirmation*, *naturalization*, *surveillance*, *negation* en ten slotte *resistance* deden zich voor in de artikelen van het dagblad.

Appropriation

Tijdens de discours analyse van *De Standaard* kwam enkele keren de eigenschap *appropriation* naar voren. Een impliciete vorm van het kenmerk is waar te nemen in de volgende passage:

“België wordt geen klein land omdat het zijn laatste pied-a-terre in Afrika verloren heeft.”¹⁸⁴

---

¹⁸² Ruddy Doom, ‘De krijtlijnen van het Belgisch Afrika-beleid’, *De Morgen*, 19 april 1994, 16.

¹⁸³ Gilbert Hubert, ‘Natuurlijk moeten we ons blijven moeien met hun zaken’, *De Morgen*, 21 april 1994, 22.

De term ‘pied-a-terre’ verwijst naar Rwanda als voormalige kolonie van België. Letterlijk uit het Frans vertaald betekent pied-a-terre ‘voet aan de grond’ en refereert aan een tweede huis of buitenhuis. Zoals het artikel formuleert, lijkt België Rwanda nog steeds als ‘grondgebied’ te claimen. Het woord ‘verloren’ wijst ook op iets dat voorheen nog een bezit was. Toch is Rwanda als sinds begin jaren 60 onafhankelijk en valt er voor de Belgen weinig te claimen. Door het plaatsen van dergelijke formuleringen doet de schijn zich voor dat België de voormalige kolonie nog altijd als een belangrijk bezit in Afrika beschouwt en zich dit dus dertig jaar na de onafhankelijkheid nog altijd toe-eigent.

‘Regeerders, geef ons Afrika terug. Met wat meer diplomatie en wat minder aanstellerij en onderzoekscommissies kunt u daar paradijzen creëren voor de Afrikanen en voor tienduizenden Belgen.’¹⁸⁵

In een ingezonden brief bepleit een lezer van *De Standaard* dat meer diplomatie van de Belgische regering Rwanda eenvoudig kan redden van de ondergang. Hij spoort de Belgische bestuurders aan om actie te ondernemen, zodat we ‘ons Afrika’ terug krijgen. Tevens kan België daar paradijzen creëren voor de Afrikanen, maar zeker ook voor vele Belgen. Met dit argument claimt de lezer Afrika als Belgisch bezit. In de woorden van David Spurr: “Bij *appropriation* behoort een land toe aan degene die het gebied het best kan exploiteren, naar de westerse waarden van een commercieel en industrieel systeem.” Dat is hier ook het geval, de lezer betoogt dat niet de Afrikanen, de inheemse bevolking van het continent, maar de Belgen het best in staat zijn om ‘paradijzen te creëren’. Een typisch geval van toe-eigening.

Classification

Het kenmerk *classification* van David Spurr is regelmatig terug te vinden in de berichtgeving van *De Standaard*, zoals in onderstaande citaten.

“Zwarten aanvaarden weliswaar gezag, maar niet van hun eigen volk. Ik had geen enkele moeite voor de klas omdat blanke leraren er vanzelf gerespekteerd worden.”¹⁸⁶

Deze uitspraak is afkomstig van een Belgische vrouw die al jaren met haar gezin in Rwanda woont en in april 1994 vanwege de hachelijke toestand geëvacueerd werd naar België. De Belgen maken een duidelijk onderscheid tussen blanken en zwarten, zo worden de ‘blanke

---

¹⁸⁴ Manu Ruys (opinie), ‘De tol van zelfoverschatting’, *De Standaard*, 29 april 1994, 8.

¹⁸⁵ Stefan Verhaeghe, ‘Ruanda’, *De Standaard*, 25 mei 1994, ???

¹⁸⁶ Inge Ghijs, Veerle Beel (omslagverhaal), ‘De roep van de tropen’, *De Standaard*, 22 april 1994.

leraren vanzelf gerespecteerd' maar komen zwarte leraren niet aan werk omdat hun eigen volk hen niet accepteert. Veel van de Belgische gezinnen hebben uitsluitend blanke vrienden en de Rwandese bevolking functioneert met name als personeel. De Belgische vrouw ziet het dan ook niet zitten om in een gebied te wonen zonder andere blanken. De meest evidente classificatie is dat de blanken in Rwanda zichzelf in veel gevallen dus nog steeds als superieur en de Rwandezen als onderontwikkeld beschouwen.

“De tragedie in Ruanda mag door de ontwikkelde wereld niet worden aangegrepen als een aanleiding om samenwerking af te schudden.”¹⁸⁷

De term ‘ontwikkelde wereld’ suggereert dat het Westen de meer ontwikkelde naties omvat en dat er landen en volkeren zijn die superieur zijn ten opzichte van Afrika. Het Afrikaanse continent en Rwanda worden hier indirect aangeduid als onderontwikkeld. Een derde geval van *classification* is waarneembaar in het volgende citaat:

“De zwarte ‘geschoolden’ zoeken werk in het westen en voelen er niets voor om in Afrika aan de slag te gaan.”¹⁸⁸

Hier worden overduidelijk de westerse waarden van educatie geprojecteerd op Afrika. Wat in Afrika geschoold is, betekent niet hetzelfde naar westerse maatstaf. Door het woord geschoold tussen komma's te plaatsen, lijkt het artikel aan te geven dat zij de Afrikaanse educatie niet geheel serieus neemt. Vanzelfsprekend zijn er gradaties in kwaliteit op de verschillende continenten, maar hier plaatst de krant de westerse educatie in een zeer superieure positie ten opzichte van het Afrikaanse onderwijs en getuigt het van een groot contrast tussen de ontwikkelde westerse structuren en de onderontwikkelde Afrikaanse structuren.

Optimaliseren en irreële beeldvorming

Uit het volgende citaat is *aestheticization* af te leiden.

“Dit krijgen we nooit gepubliceerd, brommen de fotografen die hun zakdoeken om de neus gebonden hebben. Niemand in Europa wil dit zien. Je kunt hoogstens een detail tonen: een arm, of een T-shirt van Santana met een kinderhoofd eruit.”¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Marc van der Stock, ‘Wereld moet moordpartijen in Ruanda doen stoppen’, *De Standaard*, 9 mei 1994, 6.

¹⁸⁸ M.A.G. van Meerhaeghe, ‘Afrika, een te negeren kontinent?’, *De Standaard*, 25 mei 1994, 10.

¹⁸⁹ Els de Temmerman, ‘Ruanda, een dagboek deel II’, *De Standaard*, 10 juni 1994.

Dit artikel is niet direct een rooskleurige voorstelling van de gewelddadigheden in Rwanda maar de fotografen laten wel blijken dat zij de situatie niet werkelijkheidsgetrouw gaan weergeven omdat ‘niemand in Europa dit wil zien’. Daarom toont de media slechts een klein gedeelte van de verschrikkingen op de foto’s en past de beelden aan voordat de lezers in het Westen het voor ogen krijgen. Hierdoor wordt, niet op een melodramatische manier, maar juist op een simplistische en op geveinsd positieve manier de genocide afgeschilderd. Er wordt niet één moment of één situatie rooskleuriger voorgesteld, maar door het modificeren van beelden beleven de Europeanen dit wel zo en op die manier is er overduidelijk sprake van *aestheticization*.

Bagatellisering

“De inheemse bevolking geeft trouwens de voorkeur aan bij voorbeeld een blanke boven een zwarte dokter.”¹⁹⁰

Debasement is in dit citaat terug te vinden in het onderscheid dat gemaakt wordt tussen een blanke en zwarte arts. *Debasement* dient er onder meer toe om te verklaren waarom er geen goede gezondheidszorg bestaat in derdewereldlanden. In principe beweert dit citaat dat zwarten geen goede dokters zijn, omdat zelfs de inheemse bevolking de voorkeur geeft aan een blanke arts. In het Westen is uiteraard wel sprake van een uitstekende gezondheidszorg en conform de westerse waarden bestaat dit niet in Afrika. In de berichtgeving van *De Standaard* is één uniek geval van *debasement* te vinden.

“En de wapens die zij gebruiken werden niet gesmeed onder de bananenbomen.”¹⁹¹

Het kenmerk is hier lastig bloot te leggen. Aanvankelijk lijkt hier geen sprake te zijn van vernedering, het artikel lijkt daarentegen te stellen dat de Rwandezen meer geavanceerde wapens bezitten dan voorafgaand gedacht. Deze wapens van het Rwandese leger worden geleverd door het buitenland en daarin is *debasement* dan ook niet te vinden. De retorische eigenschap valt te constateren in het gedeelte ‘gesmeed onder de bananenbomen’. Want als de wapens volgens *De Standaard* niet in het buitenland zijn gefabriceerd, dan smeden de Rwandezen deze onder de bananenbomen. De toon van deze zinsnede is kritisch, al dan niet kleinerend en bagatelliserend en valt hiermee in de categorie *debasement*.

---

¹⁹⁰ M.A.G. van Meerhaeghe, ‘Afrika, een te negeren continent?’, *De Standaard*, 25 mei 1994, 10.

¹⁹¹ Mon Vanderostyne, ‘Schindler’s List en de killing hills van Ruanda’, *De Standaard*, 11 mei 1994, 8.

Afgezien van *debasement* is in de categorie ‘bagatellisering’ ook het kenmerk *insubstantialization* achterhaald.

“Weer valt het me op in welke sprookjesachtige omgeving Afrika’s drama’s zich afspelen.”¹⁹²

De journalist die deze zin opschreef, reisde in april en mei 1994 door het landschap van Rwanda en hield een dagboek van haar gebeurtenissen bij. Zij omschrijft het landschap met bovenstaand citaat als ‘sprookjesachtig’ en benadrukt daarmee het grote contrast van de mooie natuur en de drama’s die zich daar veelvuldig voltrekken. Wat zij (onbewust) ook doet, is Rwanda afschilderen als een enigszins droomachtige wereld en ontdoet het daarmee voor een deel van concrete substantie.

Justificatie van het kolonialisme

Naast de schuldvraag omtrent de etnische tweedracht bespreekt *De Standaard* het kolonialisme ook in andere vormen. Het kolonialisme wordt over het algemeen gezien als een kwalijk en onaangenaam element uit de Belgische geschiedenis. In een exceptioneel geval schrijft de krant in een positieve toon over het koloniale verleden. Hier is met name het kenmerk *affirmation* waar te nemen.

“Vooral op aandringen van de Verenigde Staten werden de Afrikaanse gebieden hals over kop de onafhankelijkheid verleend. Ze waren er nog niet rijp voor.”¹⁹³

“Bij de oudere Afrikaanse bevolking ontstaat zelfs een nostalgie naar de koloniale periode, toen het levensniveau hoger en de medische verzorging beter was.”¹⁹⁴

Het eerste citaat is afkomstig uit een opiniërend artikel, geschreven door professor M.A.G. van Meerhaeghe. Van Meerhaeghe schrijft lange tijd als columnist voor *De Standaard*, maar in dit geval leverde hij een bijdrage aan de sectie ‘opinie’. In zijn stuk suggereert de professor dat de Afrikaanse landen, zoals Rwanda, niet rijp waren voor onafhankelijkheid. Hij hecht derhalve meer waarde aan de aanwezigheid van westerse normen en waarden dan aan de autonomie van staten. Met andere woorden: Van Meerhaeghe betoogt dat de periode na de kolonisatie bewijst dat Rwanda niet adequaat voor zichzelf kon zorgen. De Belgen waren in zekere zin onmisbaar.

---

¹⁹² Els de Temmerman, Ruanda, een dagboek deel I, *De Standaard*, 3 juni 1994, (10-13), 10.

¹⁹³ M.A.G. van Meerhaeghe, ‘Afrika, een te negeren kontinent?’, *De Standaard*, 25 mei 1994, 10.

¹⁹⁴ Van Meerhaeghe, ‘Afrika, een te negeren kontinent?’.

De tweede quote impliceert dat het koloniale verleden zo slecht nog niet was. Zelfs de Afrikaanse bevolking, de ouderen onder hen, zouden terug verlangen naar de koloniale periode omdat veel elementen in de samenleving toen beter op orde waren. Het kolonialisme heeft veel positieve dingen gebracht en de omstandigheden in Rwanda kwamen na de onafhankelijkheid in een neerwaartse spiraal terecht. In het artikel geschreven door Van Meerhaeghe is overduidelijk sprake van *affirmation*. In beide citaten bevestigt de professor de positieve waarde van de koloniale onderneming door te beweren dat de situatie voor de Rwandezen in de koloniale periode beter was, op allerlei fronten.

Ook het kenmerk *naturalization*, gecategoriseerd tot het onderdeel ‘justificatie van het kolonialisme’, komt voor in *De Standaard*.

“Dat oogt natuurlijk mooi: Afrikanen die Afrika’s problemen bestrijden.”¹⁹⁵

Het citaat zet vraagtekens bij de Afrikanen die de problemen van Afrika trachten te bestrijden. Het ‘oogt natuurlijk mooi’ maar het is volgens het artikel niet een bijster goede strategie. Het artikel duidt impliciet op een westerse bemoeienis om de Afrikaanse conflictsituaties, (burger)oorlogen en genocides te bevechten. Het geavanceerde deel van de wereldbevolking moet Rwanda en de rest van Afrika te hulp schieten omdat het onderontwikkelde Afrikaanse volk hier zelf niet toe in staat is.

Perceptie

De volgende passages bezitten het retorische kenmerk *surveillance*.

“Vlamingen die er verbleven, hadden het veiligheidshalve over de Langen (Tutsi’s) en de Kleintjes (Hutu’s). Over één zaak waren zij het roerend eens: de Tutsi-heersers, met hun ‘edele trekken en gestalte’, konden geen ‘echte negers’ zijn.”¹⁹⁶

“In de klassieke koloniale discours is het lichaam van de primitieve een object van bestudering, commentaar en valorisatie en wordt beschouwd als een ‘landschap’.”¹⁹⁷ Volgens Spurr behandelt het oog van de koloniale discours het lichaam van de ‘primitieven’ of ‘wilden’ als een landschap: elk onderdeel wordt door middel van kwantificatie, het opnemen van kleur en huid op een systematische manier een esthetisch oordeel gegeven die de rol van het lichaam als object benadrukt. Het uiterlijk wordt gezien als een middel om te oordelen

---

¹⁹⁵ Axel Buyse, ‘Ruandees Schandaal’, *De Standaard*, 27 mei 1994, 10.

¹⁹⁶ Redactie (AXB), ‘Lange Tutsi’s en korte Hutu’s’, *De Standaard*, 8 april 1994, 5.

¹⁹⁷ D. Spurr, *The rhetoric of empire; colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*, Durham (1999) 22.

over de verschillende ‘soorten’ Rwandezers. De Tutsi’s werden onder andere vergeleken met de Europeanen, een opvatting die grotendeels gebaseerd werd op het uiterlijk.

“Het klinkt bijna hemels over het Maria-grotje en de kerk van Nyamata, over de tarwevelden en de bananenplantages waar de lijken wegrotten.”¹⁹⁸

Hier is overduidelijk sprake van *surveillance*. De schrijfster neemt ons mee naar een landschap of verblijfplaats van de ‘primitieven’ (hier: Rwandezers). Zoals Spurr het verwoordt: ‘het landschap van de niet-westerse wereld wordt door de schrijver letterlijk gezien als een belofte voor verwesterde ontwikkeling of de teleurstelling van die belofte.’ Dit citaat wijst op teleurstelling; de potentie van het land is absoluut aanwezig met verwijzingen naar kerken, tarwevelden en bananenplantages maar wordt teniet gedaan door de toevoeging ‘waar de lijken wegrotten’. Ook hier is de journalist, zoals het geval is bij *surveillance*, op zoek naar een situatie of scène die interessant is voor het westerse publiek. Dit omdat de disharmonie van de verschillende culturen hier uitermate goed naar voren komt.

De retorische eigenschap *negation* is ook aangetroffen in *De Standaard*.

“Het lijkt een wansmakelijke griezelfilm: de bergen lichamen die opgestapeld liggen achter deuren en huizen, in kerken en ziekenhuizen, tussen tarwevelden en banaanbomen. Je rijdt over de hoofdweg en moet plots uitwijken voor een schedel, een been, een bundeltje mens. Je duwt een deur open en gaapt in een berg lijken. Je wandelt door een achtertuin en vindt hele families uitgemoord: mannen, vrouwen en kinderen met afgehakte ledematen, vastgebonden of de armen in wanhoop gespreid.”¹⁹⁹

Dit lange fragment is vervuld van leegte en dood, elementen die de eigenschap *negation* karakteriseert. Deze taferelen staan zo ver weg van de sociale werkelijkheid die de schrijfster kent, dat ze terugvalt op een discours van *negation*; een beschrijving die uitsluitend leemte, zielloos en doodse gevoelens oproept. Een kanttekening bij deze uiting van *negation* is het feit dat deze beschrijving wellicht dicht bij de werkelijkheid staat, tijdens de genocide was dit het doorsnee beeld van Rwanda. Toch is hier sprake van *negation* vanwege de doodse sfeer die de passage weergeeft.

---

¹⁹⁸ Els de Temmerman, ‘Ruanda, een dagboek deel II’, *De Standaard*, 10 juni 1994, (8-11) 11.

¹⁹⁹ De Temmerman, ‘Ruanda, een dagboek deel II’.

“In de wijde omtrek is geen levende ziel te bespeuren als we met ons chartervliegtuigje landen op een strook aangestampte aarde tussen de bananenvelden van Zuid-Uganda. De motoren vallen stil en een onwezenlijke stilte omringt ons.”²⁰⁰

Deze omschrijving van de omgeving duidt op een onmetelijke leegte en uitgestrekte onbebouwde velden. Het gevoel van afwezigheid en leegte komt duidelijk naar voren. Hier is specifiek *negative space* aanwezig.

Resistance

Ten slotte doet zich ook één maal *resistance* voor. Het volgende citaat is van een Belg die al enkele jaren in Rwanda leeft.

“Ik betrap mijzelf erop dat ik in termen van ‘wij’ en ‘zij’ denk.”²⁰¹

In alle artikelen die voorbij kwamen tijdens de analyse van *De Standaard* liggen de retorische eigenschappen van Spurr over het algemeen verscholen in de retoriek van de kranten. Via interpretatie wordt een betekenis gegeven aan het onderscheid tussen ‘Zelf’ en ‘Ander’. In één geval wordt dit echter expliciet benoemt: ‘Ik betrap mijzelf erop dat ik in termen van ‘wij’ en ‘zij’ denk. Dit wijst op een weerstand in de discours, omdat de Belg het onderscheid erkent in plaats dat het verscholen zit in de gangbare retoriek. Door niet alleen onderscheid te maken tussen blank en zwart, Rwandezen en Belgen en het Westen en Afrika maar dit ook af te wegen en uit te spreken gaat dit citaat in tegen de bestaande discours.

5.5 Vergelijking dagbladen

Met behulp van de retorische kenmerken van David Spurr heb ik in bovenstaande paragrafen getracht vast te stellen of er sprake is van een koloniale discours in de berichtgeving over de Rwandese genocide in drie Vlaamse dagbladen.

In zowel *Het Laatste Nieuws*, *De Morgen* en *De Standaard* zijn retorische kenmerken van David Spurr waar te nemen. *Het Laatste Nieuws* heeft echter een aanzienlijk geringer aantal (drie) dan de andere twee dagbladen. Dit kan te wijten zijn aan de totale hoeveelheid verzamelde artikelen; dit zijn er een stuk minder dan *De Morgen* of *De Standaard*. Bovendien is *Het Laatste Nieuws* een populaire krant, met veel (korte) feitelijke artikelen en weinig tot geen achtergrondartikelen en opiniestukken. Dit is slechts een mogelijkheid; het staat niet vast dat dit inderdaad heeft bijgedragen aan het resultaat of kwantiteit van de retorische

²⁰⁰ Els de Temmerman, ‘Ruanda, een dagboek deel I’, *De Standaard*, 3 juni 1994, (10-13) 10.

²⁰¹ Els de Temmerman, ‘Ruanda, een dagboek deel II’, *De Standaard*, 10 juni 1994, (8-11).

kenmerken. *De Morgen* beschikt over meer ruimte voor ingezonden brieven, opiniestukken van onder meer wetenschappers en deskundigen en eigen opinieartikelen. Hierdoor wordt een duidelijk beeld geschetst van het standpunt van *De Morgen* en individuen verbonden aan de krant. In het dagblad zijn tien van de twaalf eigenschappen gedetermineerd, met name *appropriation* en *classification* zijn veelvuldig achterhaald.

De Standaard neemt frequent een expliciet standpunt in ten aanzien van de gebeurtenissen in Rwanda. Hierbij wordt, net als in *De Morgen* en minder in *Het Laatste Nieuws*, herhaaldelijk onderscheid gemaakt tussen de ‘Zelf’ en de ‘Ander’. Dit uit zich op verscheidene manieren: door het gebruik van termen als ‘ontwikkelde wereld’ en bijvoorbeeld (kleinerende) uitlatingen over Afrikaanse educatie en gezondheidszorg. De uitvoering van deze termen en uitlatingen resulteren sporadisch in één van Spurr’s koloniale eigenschappen. De meest voorkomende is wederom *classification*. De overige negen kenmerken zijn één of twee maal gedetecteerd.

Enkele retorische eigenschappen zijn incoherent in de context van de Rwandese genocide. Onder andere *idealization*, het idealiseren van de ‘primitieven’ of ‘wilden’, komt niet of nauwelijks voor. Een eventuele verklaring is dat de slachtingen van duizenden Rwandezen, de moord op de tien Belgische para’s en de anti-Belgische atmosfeer de Belgische visie op Rwanda en haar inwoners enorm verslechterde. Uitspraken als ‘Rwanda lijkt momenteel verloren’²⁰², zijn eerder regel dan uitzondering. In bijna alle gevallen, zowel in *Het Laatste Nieuws*, *De Morgen* en *De Standaard* wordt dan ook uitermate kritisch gesproken over de voormalige kolonie en van idealiseren is dan ook slechts in twee artikelen, beide in *De Morgen*, sprake. Ondanks dat *affirmation* enkele malen voorkomt, is dit een kenmerk die niet meer in het tijdsbeeld van 1994 past. In een uniek geval benoemt een professor wel de voordelen van het kolonialisme en de nostalgie naar de koloniale periode maar dit is absoluut uitzonderlijk te noemen. Een eenzame mening zoals die van de professor is verwaarloosbaar en maakt alleszins geen deel uit van een eventuele koloniale discours. De gevestigde opinie binnen alle drie de dagbladen stelt dan ook dat het kolonialisme een zeer kwalijke tijd was en dat de verantwoordelijkheid van vele huidige gebrekkige omstandigheden in Rwanda deels bij België ligt. Een standpunt dat door vrijwel iedereen gedeeld wordt maar waar uiteraard uitzonderingen, zoals in *De Morgen* en *De Standaard*, voorkomen.

Afgezien van de *classification* zoals David Spurr het theoretiseert, maken de dagbladen ook op andere manieren onderscheid in de ‘Zelf’ en de ‘Ander’. *Het Laatste Nieuws* bezigt onder meer termen als ‘het Westen’, ‘blanken’ en ‘zwarten’. Voorbeelden zijn

---

²⁰² Bob Maes, ‘De evacuatie’, *Het Laatste Nieuws*, 11 april 1994, 2.

zinsneden als ‘rijke westerse landen’²⁰³ en ‘vier blanke kloosterzusters’²⁰⁴. *Het Laatste Nieuws* lijkt dergelijke aanduidingen voornamelijk te gebruiken om de onschuld aan te tonen van de niet-Afrikaanse aanwezigen in Rwanda. ‘Blanken’ zijn uitsluitend ooggetuigen, onschuldige slachtoffers, personen die zich niet willen inlaten met de gruwelen in het land. Ook *De Morgen* maakt veelvuldig onderscheid tussen de ‘Zelf’ en de ‘Ander’ door termen als het ‘Noorden’ en ‘Zuiden’ te hanteren, waarmee respectievelijk West-Europa en Noord-Amerika en Afrika worden aangeduid. Illustraties zijn: ‘Geeft dat aan het Noorden het recht zijn wil op te leggen aan het Zuiden?’²⁰⁵ en ‘De blanken werden ontzien, de zwarten afgeslacht.’²⁰⁶ In *De Standaard* wordt ook menigmaal de distinctie tussen ‘blank’ en ‘zwart’ gemaakt zoals in de volgende passage: ‘ravotten zwarte en blanke kinderen tussen de bedjes’.²⁰⁷ Tevens benoemt het dagblad op een expliciete wijze de verschillende continenten. Niet door ze aan te duiden als Afrika, Europa, de Verenigde Staten et cetera, maar door onder meer termen als ‘het Westen’, ‘Noord’ en ‘Zuid’ te gebruiken. Een voorbeeld is: ‘Zoals genoegzaam bekend liggen verscheidene oorzaken ten grondslag aan de scheve verhoudingen tussen Noord en Zuid.’²⁰⁸

In de bovenstaande gevallen maken de drie dagbladen onderscheid tussen de ‘Zelf’ en de ‘Ander’ maar niet op de wijze waarop Spurr *classification* definieert. Deze citaten maken derhalve geen deel uit van de koloniale discours analyse in dit specifieke onderzoek, maar zijn wel essentieel te vermelden om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van de berichtgeving van de drie uiteenlopende dagbladen en de distinctie die zij maken tussen de voormalige kolonisator(s) en de voormalige gekoloniseerde (Rwandese) bevolking.

---

²⁰³ Redactie, ‘Frankrijk staat heel alleen’, *Het Laatste Nieuws*, 21 juni 1994, 11.

²⁰⁴ Redactie, ‘VN maken geen problemen over vertrek blauwhelmen’, *Het Laatste Nieuws*, 16 april 1994, 9.

²⁰⁵ Eigen berichtgeving, ‘NGO’s beraden zich over hulpverlening bij conflicten’, *De Morgen*, 11 april 1994, 10.

²⁰⁶ Redactie (standpunt), ‘Als overleven een kwestie van huidskleur wordt’, *De Morgen*, 13 april 1994, 3.

²⁰⁷ Redactie (ASC), ‘Ongedeerd ontsnapt uit het land van de haat’, *De Standaard*, 12 april 1994, 2.

²⁰⁸ Luk Delanghe (opinie), ‘Als hun inkomen niet stijgt, daalt het onze’, *De Standaard*, 19 april 1994, 7.

Conclusie

Dit onderzoek richtte zich op de koloniale discours in de Vlaamse berichtgeving ten tijde van de Rwandese genocide in 1994. Met een koloniale discours analyse van drie dagbladen heb ik getracht te achterhalen op welke wijze zich een eventuele koloniale discours manifesteerde. Aanleiding voor de bestudering van dit onderwerp is een hiaat in de internationale en met name Vlaamse literatuur. Historici hebben hoofdzakelijk de politieke dimensie van de Rwandese genocide bestudeerd, waarbij de focus lag op de verdeling en verzuiling in de Belgische regering. Studies naar de maatschappelijke aspecten van de Rwandese genocide in Vlaams België zijn echter nauwelijks uitgevoerd. Omdat een maatschappij middels de media kan worden geanalyseerd – de media is immers een afspiegeling van de samenleving en andersom – was een discours analyse van drie uiteenlopende Vlaamse dagbladen de aangewezen methode om hier onderzoek naar te doen.

België heeft een roerig koloniaal verleden, waarbij de geschiedenis van de voormalige kolonie Congo onder Leopold II het meest berucht is. Naar Rwanda en Burundi, in eerste instantie Belgische mandaatgebieden, is evident minder onderzoek gedaan. Het kolonialisieren en het domineren van deze landen voltrok zich echter grotendeels op overeenkomstige wijze. Niet alleen de koloniale periode bestond uit dwangarbeid en geweld, ook de dekolonisatie verliep wreed en heeft veel gevolgen gehad voor de ontwikkeling van Rwanda in de dertig jaar na de onafhankelijkheid. Vooral het etnische conflict tussen de Hutu's en Tutsi's zorgden voor een uitbarsting van geweld begin jaren negentig en leidde uiteindelijk tot de genocide in 1994 waarbij honderdduizenden Rwandezers het leven lieten. Over deze afschuwelijke gebeurtenissen is door menig historicus, wetenschapper en auteur al onderzoek gedaan. Hierbij is dus, zoals hierboven vermeld, weinig aandacht besteed aan de visie van de Belgische bevolking. Tevens is de relatie tussen België en Rwanda als voormalige kolonie onderbelicht gebleven. Ik heb deze twee thema's laten samenkomen in mijn onderzoek.

Aan de hand van de drie Vlaamse kranten *De Standaard*, *De Morgen* en *Het Laatste Nieuws* heb ik getracht een zo volledig mogelijk (ideologisch) beeld van België te schetsen. Gekeken naar de geanalyseerde artikelen in de drie dagbladen is de meest duidelijke koloniale discours waar te nemen in *De Standaard*, de christelijk georiënteerde Vlaamse krant en *De Morgen*, die zich links van het centrum opstelt. In de grote hoeveelheid artikelen van deze beide kranten werden de meeste retorische eigenschappen van David Spurr aangetroffen. Ten slotte is uit de discours analyse van het liberale dagblad *Het Laatste Nieuws* nauwelijks een koloniaal kenmerk naar voren gekomen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat *De Morgen* en met name *De Standaard* zich beide richten op inhoudelijke journalistiek en gespecialiseerd

zijn in achtergronden, onthullingsjournalistiek en follow-ups. Beide kranten zijn sowieso kritisch in hun berichtgeving. Dit in tegenstelling tot *Het Laatste Nieuws*, dat voornamelijk feitelijk verslag doet en de meer populaire verhalen bezigt. De krant neemt hierbij vaak artikelen over van persbureaus, waarbij eigen formulering en onderzoek niet aan bod komen. *Classification* is in alle drie de dagbladen het dominerende retorische kenmerk. Ook de eigenschap *appropriation* en de categorie ‘bagatelliseren’ waren meerdere malen te detecteren, met uitzondering van wederom *Het Laatste Nieuws*. Als de drie discours analyses verenigd zijn, valt op dat alle twaalf kenmerken van David Spurr zijn waar te nemen, dwat mij tot de conclusie brengt dat er zeker sprake is van een koloniale discours. In *Het Laatste Nieuws* kan aan de hand van de hoeveelheid retorische kenmerken derhalve niet gesproken worden van een daadwerkelijke koloniale discours, wel van een koloniale *tendens*. Bij *De Morgen* en *De Standaard* is de discours daarentegen een stuk nadrukkelijker aanwezig. De koloniale discours openbaart zich in het veelvuldig onderscheid tussen de ‘Zelf’ en de ‘Ander’.

De uitkomsten van dit onderzoek en de kritische discours analyse dragen bij aan een meer volledig beeld van de wijze waarop de Belgische maatschappij in de jaren negentig aankeek tegen de voormalige koloniën. De casus ‘Rwandese genocide’ leende zich hier uitstekend voor, omdat deze de mogelijkheid bood om voldoende artikelen aangaande een voormalige kolonie te analyseren. Bovendien betreft het een precair onderwerp waarbij een breed spectrum van achtergrondartikelen, eigen standpunten, ingezonden brieven en interviews ter beschikking stond en er zodoende een uitgebreid en omvangrijk onderzoek mogelijk was. Dit alles levert een redelijk compleet beeld van de Vlaamse berichtgeving gedurende de genocide in Rwanda.

Toch beperkt deze analyse zich slechts tot een segment van de Belgische maatschappij, namelijk de berichtgeving, en kan hieruit niet de houding van de gehele maatschappij worden afgeleid. Ik baseer mij op de Belgische berichtgeving en dus het Belgische perspectief maar als kanttekening moet geplaatst worden dat de koloniale discours ook een algemene, karakteristieke Westerse houding kan zijn ten opzichte van Rwanda en de derde wereld. Koloniale discours is dus niet perse een exceptioneel karakteristiek van de Belgen. De Belgische houding jegens Rwanda is echter hoogstwaarschijnlijk uniek, omdat de Belgen op een uitzonderlijke manier betrokken waren bij de genocide. Tevens merk ik hier nogmaals op dat het onderzoek bestaat uit een zo kritisch mogelijke discours analyse, maar dat deze onderhevig is aan persoonlijke interpretatie en opvattingen. Bovendien moet rekening worden gehouden met de kritiek op de koloniale eigenschappen van David Spurr; en dus op de gehanteerde instrumenten waarmee ik de koloniale discours heb gedefinieerd.

Ondanks het feit dat *Het Laatste Nieuws* weinig koloniale retorische kenmerken vertoont, is er in de algehele verslaggeving van de drie kranten ongetwijfeld sprake van een

koloniale discours. De Belgen observeren ruim dertig jaar na de onafhankelijkheid van Rwanda het land, de inwoners, de natuur en de gewoonten nog altijd als vreemdsoortig en bijwijlen minderwaardig. Soms bewust maar meestal onbewust schrijven de dagbladen op een denigrerende wijze over Rwanda. Nog vaker plaatsen de kranten België in een superieure positie en de Rwandezen daardoor automatisch in een inferieure positie. Al met al kan gesteld worden dat onwetendheid over de voormalige koloniën en (voor)oordelen nog altijd zijn doorgedrongen tot de Belgische maatschappij ten tijde van de Rwandese genocide in 1994.

Geraadpleegde literatuur

Artikelen

Badru, P., 'Ethnic conflict and state formation in post-colonial Africa: a comparative study of ethnic genocide in the Congo, Liberia, Nigeria and Rwanda-Burundi' *Journal of Third World studies*, 27 (2010) 2, 149-169.

Ewans, M., 'Belgium and the Colonial Experience' *Journal of Contemporary European Studies*, 11 (2003) 2, 167-180.

Kennedy, D., 'Imperial History and Post-Colonial Theory', *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 24 (1996) 3, 345-363.

Melvorn, L., 'Missing the story: media and the Rwanda genocide', *Contemporary Security Policy*, 22, (2001), 3, 91-106.

Mignolo, W., 'Colonial and postcolonial discourse: Cultural critique or academic colonialism?', *Latim American Research review*, 28 (1993) 3, 120-134.

Verbeeck, G., 'De Lumumba-commissie; Geschiedschrijving en collectieve herinnering', *Discussiedossier over Lumumba*, 6.

Viaene, V., 'King Leopold's Imperialism and the Origins of the Belgian Colonial Party; 1860-1905' *The Journal of Modern History*, 80 (2008) 4, 741-790.

Parlementaire commissie van onderzoek betreffende de gebeurtenissen in Rwanda, 'Verslag namens de onderzoekscommissie uitgebracht door de heren Mahoux en Verhofstadt', (1997)

Boeken

Bens, E. de, *De pers in België; het verhaal van de Belgische dagbladpers, Gisteren Vandaag en Morgen*, Leuven (1997)

Blunt, A., Wills, J., *Dissident Geographies: An introduction to radical ideas and practice*, Londen (2000)

Boer D.J. den (e.a.), *Methodologie en statistiek voor communicatie-onderzoek*, Houten (2005)

- Fourie, P., *Media Studies; Institutions, Theories and Issues*, Kaapstad (2001)
- Gorp, B. van, *Framing asiel; indringers en slachtoffers in de pers*, Leuven (2006)
- Grünfeld, F., Huijboom A., *The failure to prevent genocide in Rwanda; the role of bystanders*, Leiden (2007)
- Haskin, J.M., *The Tragic State of the Congo; From decolonization to Dictatorship*, New York (2005)
- Hellemans, F., *Echte mediaprimeurs; een communicatiegeschiedenis*, Leuven (2008)
- Herik, L.J. van den, *The contribution of the Rwanda tribunal to the development of international law*, Leiden (2005)
- Hochschild, A., *King Leopold's Ghost: A story of greed, terror and heroism in Colonial Africa*, Oxford (1998)
- Klep, C., *Somalië, Rwanda, Srebrenica; de nasleep van drie ontspoorde vredesmissies*, Amsterdam (2008)
- Kuperman, A., *The limits of humanitarian intervention; Genocide in Rwanda*, Washington (2001)
- Martin, S., *The function of newspapers in society: a global perspective*, Westport (2003)
- Mommen, A., *The Belgian Economy in the Twentieth Century*, New York (1994)
- Prunier, G., *The Rwanda Crisis; History of a Genocide*, Londen (1995)
- Reybrouck, D. van, *Congo; Een geschiedenis*, Antwerpen (2010)
- Richardson, J., *Analysing newspapers: an approach from Critical Discourse Analysis*, New York (2007)
- Schroevens, S., *Externe Communicatie*, Alphen aan de Rijn (2007)

Spurr, D., *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse, Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Durham (1993)

Totten, S., Bartrop, P.R., *Dictionary of genocide*, Westport (2008)

Vantheemsche, G., *Belgium and the Congo; 1885-1980*, Cambridge (2012)

Viaene, V. (e.a.), *Congo in België; koloniale cultuur in de metropool*, Leuven (2007)

Vijgen, I., *Tussen mandaat en kolonie: Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932)*, Leuven (2005)

Wells, E. (e.a.), *Mass Media and Society*, Greenwich (1997)

Wester, F. (e.a.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Alphen aan de Rijn (2006)

Wheterell, M., *Discourse Theory and Practice: a reader*, London (2001)

Williams, P., Chrisman, L., *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: a Reader*, New York (1994)

Artikelen in boeken

Dijk, T. van, 'Critical Discourse Analysis', in: D. Tannen, *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford 2001 (352-371)

Melson, R., 'Modern Genocide in Rwanda; Ideology, War, and Mass Murder in an African State', in: R. Gellatly, *The spector of genocide, mass murder in historical perspective*, Cambridge 2003 (325-338)

Kranten (zie bijlagen voor voorbeeld)

Dagblad De Morgen

Dagblad De Standaard

Dagblad Het Laatste Nieuws

Websites

Afbeelding voorblad: (<http://lightbox.time.com/2011/04/06/when-the-world-turned-its-back-james-nachtweys-reflections-on-the-rwandan-genocide/#3>) door Times fotograaf James Nachtwey.

Report Human Rights Watch, 'Leave none to tell the story', 1 maart 1999, (refworld.org).

Report Human Rights Watch, 'Genocide in Rwanda: April-May', 1 mei 1994, 1-12.

9.1 Voorbeelden krantenartikelen

HET LAATSTE NIEUWS:

VN maken geen problemen over vertrek blauwhelmen

BRUSSEL – Gisterenmiddag was het officieel. De Belgische regering trekt haar blauwhelmen terug uit Rwanda. De formele beslissing van de VN-Veilighedsraad was op dat moment nog al tijd niet gevallen. Maar op de lucht haven van Kigali werden de voorbereidingen al getroffen.

Alle blauwhelmen hadden gisterenmiddag de Rwandese hoofdstad verlaten en zich verzameld op de luchthaven. Daar verzakenden ze nog het volgende vertrek van de allereerste vluchtelingen – vier blanke kloosterzusters – een tiental Belgische journalisten en de zwaai 430 'gewone' para's. Die moesten met 77 vluchten worden overgebracht naar Nairobi, en ontken enkele uren vertrekking van de blauwhelmen moet gebeuren, over de weg of via een luchtbrug, was nog niet beslist. Veel hangt af van de veiligheid en de kosten, het kolonel Hertoghe verstaan.

In regeringskringen bevestigde men ook dat de VN geen grote problemen hadden met het vertrek van de Belgische blauwhelmen. Hun formele toelating zou dus ongetwijfeld volgen. Maar feit is dat zonder de Belgische blauwhelmen de VN-vredestmacht in Rwanda nog weinig voorstelt. De VN zullen de hele Unamir opdracht moeten herzien.

«Wat ze konden, hebben onze blauwhelmen meegenomen naar de luchthaven. Een deel van het materiaal zal worden overgedragen aan bevelhebber Dallaire. De stock – vooral voedingwaren – is verloren. Die is wellicht binnen enkele uren na ons vertrek leeggeplunderd», aldus Hertoghe.

Vrijdagsavond tegen eiken landde in Zaventem nog een Boeing 737, met aan boord zo'n honderd geëvacueerden. Onder hen een dertigtal Rwandese weeskinderen en evenveel begeleiders. Zij werden door onze para's uit een tehuis gered, dat beheerd werd door een Italiaanse hulporganisatie. Na het weekend te hebben doorgebracht in het militair ziekenhuis van Neder-over-Heembeek, worden zij maandag naar Eindhoven gebracht, in afwachting van hun transfer naar Italië.

Dat moeten ongeveer de laatste geëvacueerden zijn geweest. De Belgische para's hebben overigens tot het laatste moment gezocht naar te evacueren personen. Ook vrijdag nog kreeg het leger nog altijd telefoontjes van families of vrienden met aanvragen waar zich nog buitenlanders zouden bevinden. Al deze gegevens worden geïncorporeerd en doorgespeeld aan de VN-vredestmacht die achter blijft. Of er nog Belgische aanvragen bijtellen, is niet duidelijk.

Massamoord
Het bloedvergieten en de wrakacties in Rwanda duren intussen voort. Het Rode Kruis schortte zijn activiteiten in Kigali op.
Vrijdag waren er berichten over een massamoord even buiten Kigali. Bijna 1.200 etnische Tutsi's, van wie de helft kinderen, werden in een kerk afgeslacht.
Met raketten en mortieren leevden de rebellen van het Patriottisch Front nog steeds slag met het regeringsleger om de controle over de hoofdstad.

ADW.A.B.

DE MORGEN:

Demokratie even onmisbaar als voedsel

Men kan slechts hopen dat afgrijzen en verdriet om de recente gebeurtenissen in Rwanda tenminste de aanzet zullen vormen tot een kritische bezinning over onze verantwoordelijkheden tegenover Afrika, én over onze mogelijkheden en bereidheid om iets voor dit continent te doen. Men mag - en men hoeft - daarbij geen enkele vraag uit de weg gaan. Ook niet die over de eigen, specifieke verantwoordelijkheid van Afrikanen. Wanneer een Hutu een Tutsi afmaakt (of omgekeerd) omdat die toevallig tot de 'verkeerde' etnische gemeenschap behoort, is dat dan niet evengoed racisme als wanneer een blanke om die reden een zwarte afmaakt? Zeker is het dat; en er is geen zinnige reden om dat niet te zien of te zeggen. Alleen is dat niet het volledige antwoord, en dus niet het korrekte. Noodzakelijk zijn allesomvattende en genuanceerde vragen en antwoorden om de grondslag te kunnen leggen voor een meer verantwoorde aanpak in de toekomst.

Of het nu gaat om geweld van blanken tegenover zwarten of van zwarten onder elkaar: doorgaans is de rassenwaan slechts een hersenspinsel dat in de geest van de dader moord en geweld moet vergoelijken; de ware drijfveer is echter het veroveren of veiligstellen van eigen belangen, eigen macht. Dat geldt voor het koloniale verleden, dat geldt voor het misdadige optreden van *warlords* (zeg maar roverhoofdmannen) in Liberia, Somalië en zovele andere plaatsen in de Derde Wereld. En het geldt evenzeer voor een andere categorie van misdadigers: de trieste individuen die voor zichzelf macht, prestige en rijkdom verwerven door als *zetbaas* op te treden voor blanke belangen - of het nu in Zaïre is of in de zogenaamde thuislanden in Zuid-Afrika. Al herhaaldelijk is hier in het licht gesteld dat zeer veel geweld van Afrikanen (onder elkaar of tegen blanken) het onrechtstreekse gevolg is van wantoestanden die tot stand zijn gebracht of in stand worden gehouden om macht en belangen van het rijke Noorden te beschermen. Om in te gaan tegen eigentijdse vormen van slavenhandel en kolonialisme, tegen structureel geweld is méér nodig dan noodhulp, voedsel en medicijnen. Zoals bekend wordt honger beter bestreden door mensen te leren vissen dan door ze vissen te schenken. Minder populair wellicht, maar niet minder doorslaggevend is de gedachte dat ook een rechtvaardige verdeling van de vrede nodig is om duurzame vrede mogelijk te maken.

En die is ondenkbaar zonder democratie in haar meest elementaire vorm: als iedereen in de gemeenschap gelijkwaardig kan meebeslissen over de wijze waarop de middelen van die gemeenschap worden aangewend om in haar noden te voorzien. Democratie is voor de toekomst van het Afrikaanse continent even onmisbaar als voedsel.

DE STANDAARD:

OPINIE

De Standaard

Schindler's List en de killing hills van Ruanda

Vier weken na hun vertrek naar Ruanda zijn de laatste troepen teruggekeerd van de Evenaar. Het succes van de militaire operaties wordt overschaduwed door het politiek fiasco van zowel de Belgische regering als de Verenigde Naties. De blanken die dat wilden zijn gered, maar op de *killing hills* van Ruanda worden de zwaarden met kappenissen in stukken gehakt. Heuvel na heuvel rilt de genocide ook vandaag nog over het land. De Verenigde Naties kijken toe, Kerk en Staat blijven zwijgen, de publieke opinie reageert met onverschilligheid.

Vijftig jaar na de Beerdiging reserven we onze verantwoordelijkheid voor naz-Duitsland, niet voor wat in onze tijd onder onze ogen gebeurt. Vanuit een comfortabele stoel kijken we naar Schindler's List, en we denken dat een volkerenmoord alleen kan gebeuren in gaskamers.

VN-секретаріс-генерал Boutros Ghali spreekt thans van 200.000 doden in Ruanda, een land met 7,5 miljoen inwoners. Niet-gouvernementele organisaties als Oxfam vrezen reeds voor een half miljoen doden. Maar tien dode paras' wegen zwaarder dan de slachting onder honderdduizenden zwarten.

Met het Timisoara-syndroom in het achterhoofd blijft enig wantrouwen wenselijk over de cijfers, zolang het binnenland ontoegankelijk blijft en nog maar enkele massagraven zijn ontdekt. Maar dan nog staat vast dat zich in Ruanda een, door de mens aangerecht drama heeft afgespeeld, waar dan naast elke koöperant maar enkele militairen worden geplaatst?

Het succes van de militaire operatie staat in schril contrast tot het politiek fiasco. Het heette dat Ruanda een modeland was, en een geprivilegieerde partner van onze ontwikkelingsaanpak. Het heette dat Ruanda een modeland was, en een geprivilegieerde partner van onze ontwikkelingsaanpak. Het heette dat Ruanda een modeland was, en een geprivilegieerde partner van onze ontwikkelingsaanpak.

Na de volkerenmoord in Ruanda is er alleen leegte. Het pleidooi van de Belgische regeerders voor een adempauze en berisping, steekt af tegen de grethoed waarmee de vroegere kolonizator op de eerste rij stond om vredes-troepen te leveren voor de Verenigde Naties. Het vacuum is compleet, nu ook de missionarissen het land hebben verlaten. Zelfs de Ruandese bisschoppen blijven zwijgen. En als ze al gesproken hebben, dan was het om het Ruandees regeringsleger te feliciteren.

Vragen blijven er over de rol van de Fransen, die zowel in 1990 als vandaag het regime steunden met militair personeel en materiaal. Het Elysee ontvangt twee vooraanstaande leiders van de radicale Hutu's, de organisatoren van de genocide. En de Franse erekonsul in Butare, ter plaatse bekend om zijn virulent anti-Belgische houding, deed persoonlijk mee aan de ophitsing tegen de Belgen, door fiktieve details te verstrekken van de vermeende Belgische betrokkenheid bij het neerschieten van het presidentieel vliegtuig.

Met iets te veel nadruk blijven onze legerleiders herhalen dat de samenwerking met de Franse staten en op het terrein gesmeerd liep. Dat is vermoedelijk alleen de zichtbare buitenkant van het verhaal. En ook Buitenhandse Zaken, dat wel excuses vraagt van Kigali, blijft Parijs ontzien.

Een politiek fiasco lijden ook de Verenigde Naties, na het falen in Somalië en ex-Joegoslavië. De „Agenda for Peace“ van Boutros-Ghali wordt stillaan een cynische grap. Machtielooheid in de eerste dagen na de crash van het presidentieel vliegtuig, en staar-loosheid over het terugtrekken of versterken van het VN-kontingent, vier weken later, kenmerken het VN-optreden. Voor Afrika is er geen plaats in de Nieuwe Wereldorde.

In 1982 hadden de in Libanon gestationeerde UNIFIL-troepen het nakijken, toen Israëlische tanks Libanon binnenvielen tijdens operatie „Vrede voor Galilea“. In de Joegoslavische Baranja gedragen de blauwhelmen zich als boekhouders van het aantal terrortraanslagen. In Ruanda zijn de Verenigde Naties de toezichters op de volkerenmoord.

Terswijf we kijken naar Schindler's List worden mensen met honderdduizenden *gestlacht* op de etnische breklijn van Afrika. In 1971 had Randses nog recht op een konvooi in Madison Square Garden. Waar blijft, een kwart eeuw later, de George Harrison van onze tijd om te weenen over de kinderen van Ruanda?

Mon VANDEROSTYNE

9.2 Schema's krantenartikelen

HET LAATSTE NIEUWS	DATUM	PAGINA
'De evacuatie'	11 april 1994	2
'Buren plunderen huizen'	13 april 1994	3
'Tederheid temidden van de gruwel'	15 april 1994	8
'VN maken geen problemen over vertrek blauwhelmen'	16 april 1994	9
'Vreselijk beeld in de straten'	19 april 1994	10
'Frankrijk staat heel alleen'	21 juni 1994	11
'Gespannen wachten in Burundi'	25 juni 1994	11

DE MORGEN	DATUM	PAGINA
<i>'Van hebzucht naar onverschilligheid'</i>	8 april 1994	3
<i>'Rwanda en de mislukte dekolonisatie'</i>	8 april 1994	2
<i>'Ruddi Doom: Wat in Rwanda gebeurt is symptomatisch'</i>	9 april 1994	4
<i>'NGO's beraden zich over hulpverlening bij conflicten'</i>	11 april 1994	10
<i>'Als overleven een kwestie van huidskleur wordt'</i>	13 april 1994	3
<i>'Demokratie even onmisbaar als voedsel'</i>	16 april 1994	3
<i>'De krijtlijnen van het Belgisch Afrika-beleid'</i>	19 april 1994	16
<i>'Afrika en het afscheid van een kontinent'</i>	20 april 1994	10
<i>'Natuurlijk moeten we ons blijven moeien met hun zaken'</i>	21 april 1994	22
<i>'Euro-parlement: ongelooflijke blunder, onzinnige operaties'</i>	22 april 1994	2
<i>'Er is geen plaats voor moedeloosheid'</i>	28 mei 1994	24-25
<i>'Alsof wij de schuld dragen van de gruwel in Rwanda'</i>	13 juni 1994	16
<i>'Ik zie niet eens het verschil tussen een Hutu en een Tutsi'</i>	20 juni 1994	2
<i>'Museveni gekant tegen Franse interventie'</i>	24 juni 1994	12
<i>'Een wel erg lenige liefde'</i>	16 november 1995	2

DE STANDAARD	DATUM	PAGINA
<i>'Lange Tutsi's en korte Hutu's'</i>	8 april 1994	5
<i>'Ongedeerd ontsnapt uit het land van de haat'</i>	12 april 1994	2
<i>'Van Ruanda-beleid blijft slechts puinhoop over'</i>	13 april 1994	2
<i>'Als hun inkomen niet stijgt, daalt het onze'</i>	19 april 1994	7
<i>'De roep van de tropen'</i>	22 april 1994, bijsluiter	/
<i>'De tol van zelfoverschatting'</i>	29 april 1994	8
<i>'Wereld moet moordpartijen in Ruanda doen stoppen'</i>	9 mei 1994	6
<i>'Schindler's List en de killing hills van Ruanda'</i>	11 en 12 mei 1994	8
<i>'Ruanda'</i>	25 mei 1994	
<i>'Afrika, een te negeren kontinent?'</i>	25 mei 1994	10
<i>'Ruandees Schandaal'</i>	27 mei 1994	10
<i>'Ruanda, een dagboek deel I'</i>	3 juni 1994	8-11
<i>'Ruanda, een dagboek deel II'</i>	10 juni 1994	10-13
<i>'Moderne factoren verklaren etnisch geweld in zwart Afrika'</i>	18 juni 1994	9

